This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

Accession No.:- 10372 M1316
Title:- लघुसिद्धान्तकौमुदी
पत्रे - 97

KKSU LIBRARY
RAMTEK
441106
M-1316
Dist Nagpur

Digitized by eGangotri
CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नाधिकारः स्यन्नित्यत्वप्रतीतेः शब्दस्वरूपमधिकृत्यवोध्यम्। अपरनित्यन्तरङ्गपवादनाम्
न्तरेत्तरवलीयः॥ असिद्धं बहिरन्तरङ्गम्॥ अकृतमूलाः कारिकानिषाः॥ निमि
त्तविनाशोन्मुखदृष्टान्तयुक्तेः कार्यनिर्वर्तनीत्यर्थः॥ ० ॥ इतिपरिभाषाप्रकर
णम्॥ ६॥ इकोयणचि॥ इकःस्थानेयणादविसंहितायांविषयेवासुधीरुपस्थितिरिति
नो। अस्यानन्तआनर्थक्यादिकारस्यप्रकारः। सुधपइतिस्थितेअनविवा। अवःपरसवर्णोहेवास्तो
न्तत्वविशिष्टेधकारस्यहित्वम्॥ अनेनेहकारस्यस्थानिवद्भावेनावत्वमाकृत्वमनविवेतिहित्वानिषेधेनकंक्वो नस्थि
धावितिनत्रिषेधात्। अवःपरस्मिन्पूर्वविधौ। अस्थिधर्वादिपरनिमित्तोजादेशोस्था ॥ ७॥
निभूतादयःपूर्वत्रनेनेहस्थानिवद्भावेप्रत्ये[illegible]न्ताद्विद्वव

अल्पाक्षरमसन्दिग्धंसारवद्विश्वतोमुखम्। अस्तोभमनवद्यंचसूत्रंसूत्रविदोविदुः॥ १॥ अस्तेपुनः कार्यविशिष्टस्यकुः कार्यकोऽर्थोविनाशोन्मुखानिमित्तरूपंकार्योत्पत्तिः॥ ८

स्थानिवदादेशोऽनविधौ नञादेशः

नवरेपलोपश्चरसवर्णानुस्वरदीर्घपश्चरविधिषु दस्यवरमावयवेहित्वंनादेवकर्त्तव्ये
परनिमित्तोऽजादेशोनस्थानिवत्स्यात्॥ इतिस्थानिवद्भावनिषेधः॥ अकोहिरण्मयःअकसिस्य
अ मू इतिधकारस्यदकारः। अदर्शनंलोपःप्रसक्तस्यादर्शनंलोपसंज्ञंस्यात्। संयोगान्तस्यलो
पः। संयोगान्तंयत्पदंतन्नदंतस्यलोपःस्यात् इतियलोपेप्राप्ते यणःप्रतिषेधेवक्तव्ये यलोपयो
र्वावचनंयणःस्थानेयणादविसंहितायांविषयेवासुधीरुपस्थितिरितिषष्ठीनिर्देशेयकारस्यापिहित्वम्॥ तद्धिहधकारयकारयो
र्हित्वविकल्पाद्वित्वाभावेनूपरित्यत्रधकारेऽयमूहिधंमूहिपमूहिधंमकयमूएक
धीदयमूसुधुपास्यःमधुरिधारः। सगरनिः॥ नाहिन्याक्रोशेपुत्रस्य। पुत्रशब्दस्य
नदुस्तः॥ अनाहिनियरेभ्रात्रोरेवगम्यापुत्रादिनित्यमसिपाये। भ्रात्रोरेकिमूनत्वथ
हिर्धवनंभवत्येव। ततएवपुत्रपुत्रादिनीत्यमसिपाये बाहनजोधयोः। पुत्रहतीपुत्रज

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥६॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वापदान्तस्य ४ पदान्तस्यानुस्वारस्य परपदेयमस्तवर्गोन्तस्यसिद्धं वास्यात्॥ त्वङ्रोक्षि॥ त्वक्
रोक्षिसक्थ्ना॥ संपन्ना॥ संवत्सरः॥ सम्वत्सरः॥ पङ्क्तीकृष्णवन्तो कृष्णाः॥ ऋत्रानुस्वारस्यपदेऽनु
सिकापवादस्यः॥ प्रोवाजिसमङ्क्तोक्षिवन्तेराजन्तोयरेसमोमस्यमएवस्यात्॥ संम्राट्हेमपदेवाम
देहकरेपदेमस्यमस्याद्धा॥ ह्मसन्वत्सनवत्सने॥ किल्ह्मयति॥ किं ह्मयति॥ यवत्सपदेयव
त्सावेतिवक्तव्यम्॥ यथासंख्यमनुदेशाः समानाः॥ समसंबंधीयथासंख्यंस्यात्॥ किंकूनः॥ किंकूः॥ १२॥
किंकूनयति॥ किंकूनयति॥ किंह्रादयति॥ किंह्रादयति॥ नपदेनः॥ नपदेहकानेमस्पदस्यात्॥
किंकूते॥ किंकुते॥ क्वोः कुकूटकौशनिकुकारणाकानयोःकुकूटकूशनोवाक्तःशनिकु
कूटकोनसिकावाज्ञश्चवेना॥ वयोद्विनीयाश्चनिपौष्णसादेशितिवाक्तम्॥ प्राङ्खवक्षः॥ प्राङ्खा
क्षः॥ प्रागण्वक्षः॥ प्रागाढक्षः॥ प्रागाढक्षः॥ ऽः॥ सधुः॥ दात्पदस्यसस्यधुक्षस्यात्॥ वक

संजाक्षंकूतंदिन्वत्सम्पर्काःसंतृप्तिःसंवत्सपदेनेनुःस्यात्॥ ४

सनतः॥ नश्चानकारानासत्यधुःस्यात्॥ सतेः॥ सन्सः॥ शिधुर्वुं॥ नस्पदान्तस्यशेषेनुःवा
स्यात्॥ रात्रेश्चेतिशत्वविकल्पः॥ पन्थेभ्रोभ्रोनिवकारलोपः॥ रोभ्रुः॥ सभ्रुः॥
सञ्चेरंभुः॥ संजरंभुः॥ जक्षौजक्षाजक्षाजग्धिवतुरूपम्॥ जग्धिर्हलुक्षन्वलो
पानंधिकल्पनोतु॥ ऽमोहेस्वादेर्विऽमुस्तिसमेः॥ हेस्वाद्योपोमतद्लोपस्यदंतस्यान्तस्या
दोनिर्लुऽमऽआगमःस्यात्॥ पुत्रस्यहिन्सासगतीश्रः॥ सन्नयुतःसमःसुटिःसमाऽःस्यात्॥
रिःअलोऽन्तस्यात्रात्रानुनासिकःपूर्वस्यनुवाऽअत्रऽपुक्तलोनोःपूर्वस्यलोऽनुनासिको
वास्यात्॥ अनुनासिकात्परोऽनुस्वारः॥ अनुनासिकंविहायपरोऽपूर्वस्मात्परोऽनुस्वा
रःस्यात्॥ रात्रवसानयोर्विसर्जनीयः॥ विसर्जनीयस्सः॥ रात्रिविसर्जनीयस्यासः स्यात्॥ए
नदपवादेवासनिवार्द्धिकेविसर्जेप्रापेसंपृच्छानांसोवक्तव्यःसंस्वर्तीसंस्कर्तीसम्रोवा
नोपधनिमासम्॥ नोपधायाश्चपुकनस्यात्वेनुस्यानानुनासिकाभ्यामेकसंज्ञनंरूप

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कस्यः॥ छेव॥ ह्रस्वस्य छेपरे तुगागमः स्यात्संहितायां वृत्यसृसृ त्वाज्ञरत्वेनदः॥ ततश्चर्त्व
स्यासिद्धत्वात्सूर्धन्यत्वेनजः॥ तस्यवर्त्वेनवः॥ वृत्रस्यासिसृ त्वा श्येाछ्कृतिकृत्यंत्रन॥ स्वश्रो
यस्रिव श्रुा॥ आङ्माङोश्च॥ एतयोश्छेपरे तुक्स्यात्॥ पदान्ता द्धुत्रिवकल्पाप वादः॥ आ
छाद्यंत॥ माच्छुदति॥ दीर्घात्॥ दीर्घाच्छेपरे तुक्स्यात्॥ दीर्घस्यंतुक्तनुछस्यसेना
सरा श्रीवेतिज्ञापकात्॥ वेश्रुतेघते॥ पदान्ताच्छ॥ दीर्घात्पदान्ताच्छेपरे तुर्वास्यात्॥
नन्द्रमीछ्या॥ ः॥ इतिहलसंधिः॥ ः॥ विसर्जनीयस्यसः॥ विसृत्रातः॥ हरिस्त्राय॥१७॥
ते॥ ग्राम्यरे विसर्जनीयः॥ शर्म्परे खरि विसर्जनीयस्यविसर्जनीयोनत्यन्यत॥ कः॥ सनूः॥
ध्वनाश्वनः॥ न्द्रोभनः॥ इहयप्रायंसत्वंजिकामूनीयश्वन॥ वाशरि॥ शरिपरे विस

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

इकारोकारौपधस्यापत्यपत्यविसर्जनीयस्यः स्यात्॥कुम्भीः परयोः॥निष्प्रत्यूहं॥आविष्कृ
तं॥पुरस्कृतं॥अपपस्पर्धिं॥अग्निः करोति॥वापुः करोति॥एकादेशात्रित्तकल्पनम
त्वं॥कस्कादिषु भ्रातृभ्रत्रस्पपाठात्तेनेहन॥मातृः कृपा॥मुहुः सः प्रतिषेधः॥मुहुकामा॥
निरसोन्यतरस्यां॥सोवास्यात्कुम्भीः॥निर्निरस्कन्ता॥निरः कन्ती॥छित्त्ववत्॥निनिकृत्तौ
र्वे॥कृत्वोर्थेवर्त्तमानानामेवं विसर्जनीयो वास्यात्कुम्भीः॥छुरुकरोति॥छुरः करोति॥
इत्यादि॥कृत्वोर्थेकं॥वतुष्करपात्रं॥इसुसोः सामर्थ्ये॥एतयोर्विसर्जनीयसः स्याच्छ्कु
म्भीः सर्पिष्करोति॥सर्पिः करोति॥धनुष्करोति॥धनुः करोति॥सामर्थ्यमिहव्यये न्ना।
सामर्थ्यंकिं॥तिष्ठन्तसर्पिः पिबंस्त्वमुपकल्पितंसमासेऽनुत्तरपदस्थस्य॥इसुसोर्विसर्ज
नीयानुत्तरपदस्थस्यसमासेनित्यंषः स्यात्॥कुम्भीः परयोः॥सर्पिष्कुण्डिका॥

अनुत्तरपदस्थस्यकिं॥परमसर्पिः कुण्डिका॥कस्कादिषुसर्पिष्कुण्डिकाशब्दोऽस
मासेऽपयन्तावित्येवसिद्धत्वात्पदं॥अतः कृकमिकंसकुंभपात्रकु
शाकरणिष्वनव्ययस्य॥अकारात्परस्यानव्ययविसर्जनीयस्यसमासेनित्यंसकारादेशः
स्यात करोत्यादिष्वपरेषुनञ्तरपदस्थस्य॥अयस्कारः अयस्कामः अयस्केसः॥अ
यस्कुंभः अयस्पात्रः अयस्सहितकुशाअयस्कुशा॥अयस्करणी॥अतः किं॥णीः कारः॥
अनव्ययस्यकिं॥स्वः कामः॥समासेकिं॥यशः करोति॥अनुत्तरपदस्थस्यकिं॥परमः
यशःकारः॥अधःशिरसीपदा॥एतयोर्विसर्जनीयसोष्शः स्यात्पदशब्दपरे॥अधस्पदं॥शि
रस्पदं॥समासेत्येव॥अधःपदंशिरःपदं॥अनुत्तरपदस्थस्येत्येव॥परमशिरःपदं॥क
स्कादिषुव॥भास्कारः॥इति विसर्जनीयसंधिः॥छ॥सौजस्मोरितिसूत्रयोः॥शिव

१ यन्तुसौजसीत्यत्रैवपाठः सर्वत्रसुग्रहणंसर्वेषांग्रहणमेवस्थितंनत्वपरोत्र

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ॐ

सञ्ज्ञौ इति॥ससजोरुः॥पदान्तस्यासस्यासञ्ज्ञयोरुत्वं स्यात्॥जस्त्वादपवादः॥
अनोरेरप्लुतोऽप्लुते॥अप्लुताद्यत्परमेरस्तदन्तः स्यादप्लुते ऽनिषे॥भोभगोअघोअपूर्वस्यो ऽशि॥
एतत्सूत्रस्थरेफ्यादेः ऽशिपरे॥अमधिः सौत्रः॥नोपः शाकल्यस्य॥देवाइहोदेवाइह॥
अशिकिदेवाः सन्नियघ्नीह यत्तस्यासिऊ त्वाहिसन्नेनमेतेन प्रोणिवस्त्रन्त्स्यस्य
निबर्हावेनत्वाघत्वंस्यात्तन्नस्यपमस्त्विधिः रोरिति समुदाय नृपात्सपरणात्॥भोस
भगोसअघोसइतिसकारान्तानिपदानीतिघोरोर्यत्वेऽक्ते॥भोर्नद्युप्लुतान्तरः शाकट्या
यनस्य॥पदान्तयोर्वकारयकारयोर्लुक्शाकल्यस्यौदवष्टब्धावावास्तां ऽशिपरे॥पक्षे शाकल्यस्य
जिक्यो गोपाग्नमध्यमूत्रानोरेथिसंसलधूश्चारणः॥३नो।ग।र्पस्य।३कारात्परस्य
पदान्तस्यान्नद्युप्लुतान्तस्य न्दे भोयज्ञ॥पदान्तस्यकिं।तोयं।उजवपे॥अवसानपूर्व

॥१॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पोः पदान्तपोर्यवयोर्नेपोऽजपे॥सऽएकाग्रिः॥पे किंतत्रपुत्रे॥वेऽजः संघसात्रेणा
नूपंपि पितृप्रतिपदे न्कनिपातऽजइतिग्रहिम्मतेतनुत्तरार्थोपदेशहणं॥हलि
सर्वेषां॥भोभगोऽघोपूर्वस्यनेष्टलोपेसयकारस्यनोपःस्याद्धलिसर्व
शमतेन॥भोदेवाः भोअन्दिव॰भोविष्णुन्॰भोनमस्ते॥अघोयाहि॥देवानभा॰
देवायाहि॰हलिकिं॰हेवापिह॰रोऽसुपि॥अन्होनेफोदेशःस्यान्नसुपि॥नोरपदान्तः॥
अहरहः॥अहर्गणः॥अस्मैपिकिं॥अहोभ्यां॰अन्वाहस्त्रियांतन्तं॰नूपरात्रिवर्षेनपुं
॥८॥ सुनत्वेवाद्यं॰अहोरूपं॰तत्पुरुषेकर्मधारयेतिवा॥एकदेशिसमासेहलि॥अकारयोनेतत्तदोर्यसमुदायस्तोपःस्याद्धलिननञ्स्व ॥८॥
रसमासेनञ्स्वरादिनञ्॥अहरादेर्नोपसंख्यानंपूर्वपदेकदेशविसर्जनेपधाभावः॥नोनि॥नेफरस्यनेफेषने॥नोपःस्यात्॰हलि नो

पिपूर्वस्यदीर्घोणः॥छनेफे॥नोपधानीनिनन्यासभूतेवरोर्थाद्धकारेफान्तेफेपरे पूर्वस्याणो
दीर्घःस्यात्॥पुनानमते॥हरिवम्यः॥शंभूरानते॥आराः किं॥स्टहः सहःवहःउघमने॥पू
र्वमहणमनुत्तरपदेपिपूर्वमात्रस्यदीर्घार्थं॥परस्यराघकारात्वेसत्येकस्यांत्यस्यौप॥
यन्यत्रनित्यंविप्रतिषेधत्वम्॥नोहः॥अनड्वाहौ॥मनसनञ्यइत्यत्रनञ्त्वेकृत्वो हरि
वेत्यनेनोनिषेधेनोपेप्राप्ते॥विप्रतिषेधेपरंकार्यं॥नृत्यवलविरोधेपरंकार्यंस्यात्॥
रीतिप्राप्ते॥पूर्वत्रासिद्धमितिनोनीस्यात्सासिद्धत्वमेव॥मनोरयः॥एतत्तदोःसः
नोपेऽकोरनञसमासेहलि॥अकारयोनेतत्तदोर्यसमुदायस्तोपःस्याद्धलिननञ्स्व
समासेनोत्तरविधाःसशंभुः॥अकोकिं॥एवकनञ्॥अनञसमासेकिं॥असःशिवः॥हलि
किं हलेत्रासोविनोपेस्याद्परतः॥सइत्यस्यसोनृपः स्याद्विषादेवेत्रोपेसत्येवपूर्वे
टस्यनुनिवामनः॥अविशेषाश्रीकण्ठोपीत्यपेरेवंदासरथीः॥सोपेवेतिकिं॥सइतिसएव

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ना समासविधिप्रभृतिं ॥ इह अपादएव अर्थवद्धातुरप्रत्ययः प्रातिपदिकं ॥ धातुप्र
त्ययंपूर्वान्नान्तवर्जं सित्वा ऋर्थवच्छब्दरूपं प्रातिपदिकसंज्ञं स्यात् ॥ कृता हिता समा
साश्रव ॥ कृता हिता नौसमासाश्रव प्रातिपदिकसंज्ञं भूयुः ॥ पूर्वसूत्रेणासिद्धे समा
सग्रहणानियमार्थं ॥ यत्र संघातेपूर्वो भागो पंक्तवे भूवतिनहिसमासस्यैवेति ॥ ते
नवाक्यस्य ॥ प्रत्ययः ॥ आपञ्चम्या आपपरिसमाप्तेरधिकारोवेदम् ॥ पञ्चम्य ॥ रूपम
पितत्वा ॥ घा प्रातिपदिकात् ॥ घ्नादावन्नात्प्रातिपदिकात्ये त्यापञ्चम्यापरिसमा
प्तेरधिकारोपवेद ॥ प्रातिपदिकग्रहणलिङ्विशिष्टस्यापि ग्रहणमित्येवसिद्धे घावय
वग्रहणं घावित्रान्तोङितोत्पत्तिर्यथास्यात् ॥ घा भ्यो पा ङ्यो भूयादित्येवतदर्थं ॥ स्त्रीजसभ्यो ट
छटाभ्यामिसेभ्यो भ्यस्सिभ्यो भ्यस्सेसाम्ङ्योस्सुप् ॥ घ्नादावन्नात्प्रातिपदिका

१ २ ॥

द्ध्वपरे स्याद्ध्यः प्रत्ययास्स्युः ॥ स्युः स्योनुकारकौजसट्टाभ्यांभ्यांङेभ्यः ॥ विभक्तिस्व ॥ स्वादि
र्विभक्तिसंज्ञोस्तु ॥ तत्रस्त्रीजसइत्यादौ नासप्तम्यांत्रिका नाप्रत्ययमाद्यः सप्तम्यां
नाप्रत्ययांसंज्ञा ॥ ताभिर्विहाबधहारः सुपः सुपस्त्रीणि त्रीणवचनान्येकशः एकवचन
द्विवचनबहुवचनसंज्ञानिस्युः ॥ त्रैकयोर्द्विवचनैकवचने ॥ द्वित्वैकत्वयोर्नेतेस्तः ॥ व
हुषुबहुवचनं ॥ बहुत्वेशेषस्यात् ॥ त्रित्वविसर्जनौ ॥ रामः ॥ सदृशानामेकशेष एकविभक्तौ ॥
एकविभक्तौयानिसदृशान्येवरूपाणितेषामेकएकशिष्यते प्रथममध्यमयोः पूर्वसवर्णाः ॥
नाद्विवद्विवेति नेमे ॥ वृक्ष ॥ पत्यपाघोवृक्षशोतोस्तः ॥ इतिजसादिसंज्ञा नविभक्तौ
नुम्या विभक्तिस्यात्सवर्जसकारमकाराः इतोनस्युः ॥ शीतसकानस्यनेत्वं ॥ ऋतोरोरो ॥
ऋपदान्तादकारात्परोपरतः पनर्यूपमेकादेशः स्यात् इतिप्राप्ते ॥ पनत्वात्सुर्यस्तवर्गादि ॥

15

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अनोऽग्रा इति हि पुनस्तापप्रवादा आनन्तरान्यधनि वाधने नोत्तरानिति न्यायेनाक
सवर्णा दीर्घ इत्यत्रैव वापवादानन्तर्यमनोनित्यस्यापि। नामः एकवचनसम्बुद्धिः॥
सम्बोधनेप्रथमाया एकवचनं सम्बुद्धिसंज्ञं स्यात्॥ एङ्हस्वात्सम्बुद्धेः॥ एङन्ताद्ध्रस्व
न्ताच्छब्दात्सम्बुद्धेर्लुक्स्यात्सेश्चेत्सम्बुद्धिर्भवति हस्वाभावविशिष्टाया एङः
हे कृतनरनः कृतनेति॥ हे नाम। हेरा मे॥ हेरा माः॥ एङः ग्रहणंकिं॥ हेहरे॥ हेविष्णो॥
अत्रहिपुनस्तान्त्रिप्रत्ययाद्यत्सम्बुद्धेर्लोपः कृतेकृत्स्यात्सरत्वंनास्ति॥ ऋमिपूर्वः॥ ऋकोम्॥२॥
विषयसप्तमीपूर्वनृपमेकोद्देशः स्यात्। नामऋ॥ नामौ॥ नेराक्षतहिते॥ नाङितश्चसंप्रत्यय
सम्बन्धेराङ्यः स्युः॥ इतिसंज्ञास्पर्न्तेज्ञा॥ तस्माच्छसोनः पुंसि। पूर्वसवर्णदीर्घौ
एकवचनसंऋसम्बुद्धिर्निमुधिनं॥ सम्बोधनेनेत्यनःसम्बोधनऋसमनुङन्तोःसप्तमीषष्ठ्येकवचनेनेदृशः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

न॥नेनपरमसर्वत्रेनित्यत्वे॥पञ्चमभवकालेनित्यत्वाकृञ्सिध्यति॥जसःशी॥ऋदन्तात्स
र्वनाम्नःपरस्यजसःशीस्यात्॥ऋनेकालित्वात्सर्वादेशःनबाधार्थंतत्पदविधावनान
र्भूकृनमनेकालित्वमिनिबाधम्॥सर्वादेशस्यात्मादिसंज्ञायाएवाभावात्॥सर्वे।
सर्वनाम्नस्मै॥ऋतःसर्वनाम्नेऽस्यस्मैस्यात्॥सर्वस्मै॥ङसिङोस्मात्स्मिनौ॥ऋ
तःसर्वनाम्नोऽसिङोःस्मात्स्मिनौस्तः॥सर्वस्मात्॥ऋसर्वनाम्नस्सुट्॥ऋवर्णान्ना
सर्वनाम्नोविहितस्यामोसुट्॥मःस्यात्॥एत्वबहुत्वेसर्वेषाम्॥सर्वस्मिन्॥ऐङेनाम
वत्॥एवंविश्वादयोपिषट्नाःसर्वादयश्चेपंस्यात्रिंशत्॥सर्वविश्वउभउभय॰उत्त॰
उनम॥ऋन्यऋन्यतर॰इतर॰त्वत॰त्व॰नेम॰सम॰सिम॰पूर्वपरावरदक्षिणोत्तराधरा
राधरणिऽवस्थायाम्॥संज्ञायाम्॥समऋनिधानस्थायाम्॥ऋन्तरंबहिर्योगोपसं

१।२

१।४ स्पर्योयःशसःसकारस्तस्यनःस्यात्संसि॥रामान्ऋकृष्वाङ्म्वाङोपि॥ऋदकद्य
ञिऋाङ्नृभ्यस्तेर्ङसेर्ङसिनोर्ङेर्ङसिनोर्ङेर्ङसिनोर्ङ

रात्वे॥रामेरा॥सकपिवु॥पञ्चोदोस्कपिपेऽतोकुस्पिदीर्घः स्यात्॥नामाभ्यां॥ऊतेोभिसरे
स्व॥ऊवरान्नादकुनभिसरेसस्यात॥ऊनेकालेत्यात्सर्वादेशःरामेःऽभ्यः॥ऊतेोकुत्स्प
रसेऽऽत्मपोदेशःस्यात॥नामाय॥इहस्थानिभ्रुवेनपोदेशस्पस्कृत्वात्सकपिवेति
दीर्घःसंन्नियातलेष्ठ॥ति॥विधिन्नानिमित्तंतद्विघातस्पतिषेनभाष्यानुनेहप्रवर्त्तते।
कष्ठायक्रमनेनिर्देशेनतस्पाऽनित्यत्वज्ञापनात॥नामाभ्यां॥वहुवचनेभःत्येत॥भ
त्नादोवहुवचनेसकपिपेऽतेोकुःस्पेकारःस्यात॥रामेभःवहुवचनेकिं॥रामस्य॥रामः॥
भःत्रिकिं॥रामाणां॥सकपिकिं॥वधेः॥जस्तं॥वोवसाने॥ऊवसानेभःतोवत्रोवास्पा
॥२॥ ॥रामात॥नामाद॥ङिछेनपवतुल्यं॥रामभ्यामू॥रामेभ्यः॥रामस्य॥सस्पिङित्यप ॥२॥
न्ङेरयंविधेतिवर्त्तेष्यान्नतन्मा॥सएवनतुनकारःऽत्यंपुराणात्पापुयत्नभेदात॥

आनयोः॥त्यदादादापदाएतदाइदमा॥ऽदस॥एकद्विपुंसदऽत्यदऽभ
वतु॥किम॥इतिऽभ्रादेोक्तीत्विशिष्टस्पवाचकः॥ऽतएवनित्यंङिछ
वनोन्तःनस्पेहपाठस्कभकावित्यकजर्भः॥नवकप्रत्ययेनेहसिद्धिः॥ङि
ववनपरत्वाभावेनोभयत्रऽत्वादावेवापवादसंज्ञात॥तदत्के॥ऽभ
योन्यत्रेतिङिछववपरत्वाभावे॥ऽभयशब्दङिस्पङिछववनंनोस्ति॥तेकेपः
ऽस्तीतिहरदत्ताः॥तस्माज्जास्पयजादेरास्पस्थानिवभ्रावेनतपप्रत्यपा
त्तएणाप्रत्यभवरमोनिविकल्पेप्राप्ते॥विभाषिङिनपेन्द्रावेनान्तरङ्गत्वा
न्निपैवसंज्ञाभवति॥ऽभयः॥ऽभयेऽतनऽतमौप्रत्यपौतत्तस्मादनाद्या

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्याः॥षष्ठ्यपि संज्ञाविधौ प्रत्ययग्रहणं तदन्तग्रहणं नास्ति॥कुतः ज्ञापकात्॥तत्पुरुषे कृति बहुलम्॥ततः किमेतत्॥केवलस्य संज्ञायाः प्रयोजनाभावात्॥ऋन्नेरान्नेतमशक्तावव्युत्पन्नौ॥स्वभावात्हि बहुविषये निर्देशा न योगावलम्बन्ते॥ऋन्नेतमशब्दस्य गणपाठाभावान्नेसंज्ञा॥तत्तर्हि इतिकरणं किमर्थं॥ऋन्नेतमशब्दस्य गणपाठाभावान्नेसंज्ञा॥तत्तर्हि इतिकरणं किमर्थं॥एकस्यानेकसंज्ञाविधयो यथा स्युः॥एकस्य हि अनेकेऽर्थाः

नानंवहिर्यो ऽोपसंजनयोः॥ वासेपनिधानीयेवार्थे ऽनशब्दस्यप्राप्तासं
ज्ञासंज्ञिवासमात॥ अन्तने॥ अन्तनावाऽहावास्वाऽसर्वः॥ अन्तने
अन्तनावाविद्यमाणेकापनिधेनीयाऽसर्वः॥ पूर्वाभिश्चोनवभावा॥ ए
ओऽसिओस्मात्तिमनोवास्तः॥ पूर्वस्मात॥ पूर्वात॥ पूर्वस्मिन॥ पूर्वे॥
एवंपनादिनामपिशेषंसर्वबत॥ एकशब्दःसंख्यायांनित्यैकवचनोनः॥
नवहव्रीहौ॥ वऽव्रीहौविकोर्थिते॥ सर्वनामसंज्ञानस्मात॥ त्वंकपिता
यस्मात्वत्कपितृकः॥ अहंकोपितायस्मन्मत्कपितृकः॥ इहसमासात्प्राग्वे
एकोऽन्यार्थेप्रधानेवप्रत्येकेवलेतरासाधारणेसमनेऽन्येसत्यंवा

॥२३॥

प्रत्यक्षवाक्येसर्वनामसंज्ञानिषिध्यते॥ अन्यपदार्थेकेविग्रहवाक्यइव
नत्रापकवप्रवर्त्तते॥ सवत्समासेपिछत्रेपत॥ अतिक्रान्तोभवकंतमतिभव
कारीतिवत॥ भाम्यकानस्त्वत्कत्वत्कपितृकोमत्कपितृकइतिनपेऽष्टापितृ
त्वाद्यतस्त्रप्रत्यावरयो॥ पत्योत्तनंमनीनांप्रमाणम॥ संज्ञोपसर्जनीभूतान
कनसंज्ञाप्यः॥ महासंज्ञाकनरोनतदनुरूपाणामेवऽरोसन्निवेशात॥ अ
नःसंज्ञाकार्यमनत्रारूपकार्यंस्यतेषांनभवति॥ सर्वनामकश्चित॥ तस्मै
सर्वपदेहि॥ अतिक्रान्तःसर्वमतिसर्वस्तस्मै अतिसर्वाय॥ अतिकनंक
नं॥ अतितत॥ तनोपासमासे॥ अत्रसर्वनामतानस्यात॥ मासपूर्वाय॥ न

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ ग्रासमास्सार्व्वधात्वोपपन्न॥ मासेनपूर्वायाम॥ छन्देव॥ छन्दे॥ उत्कासंज्ञा ना॥
वरात्रिश्चमेतनवरात्रम्॥ समुदायसायंनिशेधोनत्वयवानां॥ नवैवंनक्तन्धि
धिनाक्तप्रसंगाः॥ सर्वनाम्नो विहितस्यामःस्त्रीनिवारणात्तत्वात्॥ वि भा
षाजसि॥ जसाधात्वंयत्कार्य्यंस्त्रीभावात्पूर्वन्तत्रकर्त्तव्ये छन्दे॥ उत्कासंज्ञावास्मा
त्॥ वस्मिन्श्चमेतनवे॥ वस्मिन्श्चमेतनवाः॥ स्त्रीभावप्रत्येवविभाषेत्युत्कमतोना
कव॥ किन्नुकप्रत्ययएव॥ वस्मिन्श्चमेतनवकाः॥ प्रथमवरमतयाः॥ माङि
॥२४॥ कितिपयनेमाश्व॥ एतेजशः कार्य्यंप्रत्युत्कसंज्ञा वास्तुः॥ प्रथमे॥ प्रथमाः॥ ङ
सिङि॥ श्रेष्ठंरामवत्॥ नपपुत्रपपत्तानस्तन्नोः॥ अस्याः॥ छतपे॥ छत

याः॥ नेमेनेमाः॥ श्रेष्ठंसर्ववत्॥ विभाषाप्रकरणेतीयस्फिन्सूपसंख्या
नं॥ द्वितीयस्मे॥ द्वितीयाय॥ इत्यादि॥ एवंतृतीयः॥ आर्द्धवत्रुरण्यन्त्रेह॥ पं
चम्यांयाय॥ निर्जनः॥ जरायाजनसः॥ जनाराक्स्पजनसवास्पर्जा दौवि
भक्तौ॥ पंचम्यधिकारेतस्यवनप्तनप्तृनेष्टृत्वाष्टृक्षत्तृहोतृपोतृणां॥ नि
र्दिष्टमानस्योपदेशाःभवन्ति॥ एकदेशविकृतमनन्यवत्॥ जनराक्स्पज
नस॥ निर्जनसे॥ निर्जनसः॥ पन्द्रहनोपोवरामवत॥ [illegible] निर्जन
स्य॥ इनाद्यन्वाधित्वात्पत्वात्जनस॥ निर्जनसा॥ निर्जनसे॥ निर्जनसः॥
पन्द्रहनोपोवनामवत॥ वत्तिलुनोत्रपूर्वविप्रतिषेधेनेतोःक्तयोःस

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

न्निपात पित्त भाषैषा ज्ञानित्यत्वमा श्रित्यजनासिकृते निर्ज्ञनासिननिर्ज्ञा
नसापि निरूपम्॥ ननु निर्ज्ञसा निर्ज्ञनस इति के निर्दिष्टकृत्वा भिसि
निर्ज्ञसो र्विनिरूपा नत्वमत्क॥ नष्टनुसानि भिश्चषष्ठ्येक वचने निर्ज्ञन
सेनेवरूपा मिनि स्वीकृत॥ एनद्ब्रभाभीवनुच्छम्॥ पद्नो मासह न्निश्रस
नपषने दोषनपक्ष्य कन्नुष्नासन रास्त्र भीनम्॥ पादद्न नासिका
मासेहृयनिशा ज्ञास जपषदोषयकृत राकृत उपक ज्ञास एवं वापदाप्यज्ञा
दृयाः सुःरासोपदावो॥ पन्त ज्ञासन शब्द स्यान्नोपरा इनिकाश्रिकाया म
कृतन्ग्रामाणिकम्॥ पाद्ः॥ पादौ॥ पादाः॥ पादम्॥ पादौ॥ पद्ः॥ पदा॥२

नामस्थानपज्ञापि स्वाप्दिपरो नतस्याकान्तस्य नोपोधास्यानि श्रेषः पतनः॥
पूष्ठिणा॥ पूषरिणा॥ पन्द्रोस्पदिवनामवत॥ पद्न्नितिसत्रेप्रभक्तिग्रहणप्र
कृतार्थ॥ नपावश्रोद्रूपमपिदोषस्यादिरो भाभेकवृदोषणीहस्पदाद्
तं॥ तेनपदं॥ श्रिश्वनरो॥ स्त्रियां स्वान्नोहन्मानसम्मन हत्यादिसंग श्रेते॥ ज्ञा
सन्संज्ञाणामवृनितिव॥ आस्पेभवः आस्यसनः॥ दोषशब्द स्यनपुंसकत्व
मपतएव भाष्यान॥ तेनपन्दिरादिर्निर्गवनहत्यादिसंग श्रेते॥ भुजवा
हुप्रवेष्टोदो नितिसोहवार्यान्तस्त्वमपि॥ दोषनस्मात्पाभिधस्यभुजनशी॥
हूयोनको भविः घनः॥ तस्मादिश्रापूर्वस्यकृतस्यतानर स्यकी॥७स

CC-0. In Public Domain. Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्यादिपूर्वस्यान्हस्याह्नादेशो वास्यान्हे॥ घानिह्नि अह्नि॥ अन्हे॥विभक्त
महःघन्हः॥ घनिह्नि॥ अह्नि॥ अन्हे॥ग्रन्हसायंसायान्हः॥ सायाह्नः॥ सा
यह्नि॥सायान्हे॥इत्यपदनाम॥ः॥विश्वयाः॥दीर्घाज्जसिच॥दीर्घाज्जसि
विपदेभ्यबभयोः पूर्वसवर्णदीर्घनिस्यात्॥ च ङिः॥विश्वयां॥सवर्णदीर्घ
विश्वयाः॥ यघणिहेऽकिःनदीवीनेयासिऽजसित्वसत्वमपि पूर्वसवर्णदी
र्घः॥ तिनीस्तित्यादिऽौ यैौगौर्म्यहत्यादिसूत्रमिहापि न्यायात्प्रवृत्त
स्तं॥ ॐआत्तोधातोः॥ ॐकानन्तोपधातुस्तदन्तस्यभस्याङ्गसंज्ञःस्यात्॥
ॐनोनास्यविश्वयः॥विश्वया॥विश्वयाभ्यां॥एवंसर्वत्रादेयः॥धानी

सऽनपुंसकस्य॥सऽर्वनाम्नः॥स्यादिपूर्ज्ञवचनानिसर्वनामस्थानसंज्ञानि
स्युरत्कीवस्य॥ स्यादिष्वसर्वनामस्थाने॥ कप्रत्ययावधिषुस्यादिषुऽसर्व
नामस्थानेषुपरतःपूर्वपदसंज्ञंस्यात्॥ पविभं॥ पकादिष्वज्ञादिषुस्या
दिषुऽसर्वनामस्थानेषुपरतःपूर्वंभसंज्ञंस्यात्॥ ग्रोकऽाच्चादेकासंज्ञा॥
ग्रनऽङिकऽाच्चाःकर्मधारयऽस्यतःग्रोकसौवैवंसंज्ञाज्ञेया॥ यपराऽनवका
शाच॥ तेनशसादावविभसंज्ञैवनपदत्वं॥ ॐनोजस्त्यन॥ पत्तः॥ पत्ता॥ जस्त्यं॥
दभ्यां॥ इत्यादि॥ मासः॥ मासा॥ ङ्याभ्यामित्यत्रेवपत्रेव नोपः॥ माभ्यां॥ भसो

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्थिकल्प॥ ओ स्वोपोने॥ ओ ङावयवो सर्वनामस्थानयज्ञादिस्थादिपतोयो
ऽनन्तस्याकारस्यलोपः स्यात्॥ यथाभ्यांनोरामः समानपदेएकपदस्थाभ्यांमो
ष्छकाभ्यांपरस्यराः स्यान्ते॥ पूष्णाः॥ पूष्णा॥ पूर्वस्मादपिविधौस्थानि
वद्भावइतिपक्षेतुओ ङावयवोपदत्वेवाचरामत्वं॥ पूर्वत्राऽसिद्धेनस्यांगादिति
छरहनाह्नि॥ नस्यदोषःसंयोगादिलोपेनत्वरात्वेछित्तिनिषेधात्॥ नेनोनि
ष्पःप्रतिपदिकान्तस्य [illegible] नलोपस्यासिद्धत्वात्तदीर्घत्वमित्वमे
त्ववन॥ पूषभ्यां॥ पूषभिरित्यादि॥ सिभाषाङिश्योः॥ ओ ङावयवोऽसर्व
नामस्थानंप्रतिपदिकेनिवत्तेप्रथमटीकेपदं॥ प्रतिपदिकसंज्ञकंपरंपदंतदन्तस्यका

किंहहान॥ ङासर्वनाम्नोर्ध्वः हाहा॥ ङेबढिः॥ हाहै॥ ङसिङसोर्ध्वः हा
हाः॥ आसबढिः॥ हाहो॥ ङेराम्नद्याम्नीभ्यः॥ हाहै॥ शेषंविभाषापावत्त॥ आ
नङिसंयोगविभक्तावधातोरन्यकारस्यलोपः स्यादिति॥ त्रयः॥ इनः॥ इत्यादिनाः
॥ ०॥ हनिःप्रथमयोः पूर्वसवर्णः॥ हस्वस्यगुणः स्यात्संयुक्ते॥ एङ्हस्वा
दिनिसंयुक्तेलोपः॥ हे हने॥ हनिभ्॥ हनी॥ हनीन्॥ शेषेथसखिवं॥ अन
दिसंज्ञौहस्वोपाविबेरंवरोगिनद्यासखिवर्जं [illegible] द्विसंज्ञंस्यात्॥ शेषः कि॥
मत्वे॥ एकसंज्ञाधिकानांसिद्धे शेषग्रहणंस्पष्टार्थं॥ हस्वोदिर्वात्तप्रमे॥
दूकिं॥ मात्रे॥ ओ ङेनाश्रियांङ्यै॥ धेः परस्यङेर्नाश्रियांङ्यै॥ आङिटा

CC-0.In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

संज्ञापूर्वात्॥ हनि णा॥ अस्त्रियांकि॥ मत्पा॥ द्वे र्कि॥ तिसृ कपिपे॥ उरणः स्या
त्॥ हनंवे॥ द्वेक्षसू॥ सख्ये॥ कि॥ तिकि॥ हनि ष्यामु॥ रूपिकि॥ [illegible] पट्टि।
द्वे र्कितीतिश्रो क्ते॥ कैरिङ सोश्व॥ एङ॥ ङसिङसोर्नति पत्वेपूर्वमेकोप
शः स्यात्॥ हनेः॥ हत्र्याः॥ हनीरणमु॥ अवर्वेः॥ इदमो मलोनस्पेङसौ स्मा
त्॥ वैनाकादेशश्चाकारः॥ हत्रौ॥ हत्र्यैः॥ हरिभ्यु॥ एवंत्रीपत्सप्तिनवि क
त्यादयः॥ अनङसौ॥ सख्युरङ स्यानङोदेशः स्यात्॥ असम्बुद्धौ सौपरे॥ ॥२८
ङिद्वेत्यनाकादेशः॥ अवोनस्यात्पूर्वेउपधा॥ अनन्यादनेः पूर्वावर्णोउपधासंज्ञो ॥२८
स्यात्॥ सर्वनामस्थानेषु॥ [illegible] एकानेप्रत्ययोयः

वास्यु धो नान्नस्योपधाया दीर्घस्याद असम्बुद्धौ सर्वनामस्थानेषे

सोऽग्रपूत्कसंज्ञः स्यात्॥ हनश्चाक्रोक्षिद्यान्तिसृषूत्कं हनेः॥ हतंत्वनात्मनं
क्षिद्वौ पौत्रात्पौतद्नोद्वयपरं तिसृसोत्वेनत्पत्कं हनेतृप्तौ॥ सख्या॥ हनं
भ्यांभ्यः कि॥ ग्रामणीः॥ क्षिद्वीकि॥ अतिसखः निःकोशाभ्यः॥ सतिसप्ति
कि॥ अनैस्सीत्॥ तिपासहवनितसप्तहरणान्तिसृवोग्रहणा नास्ति॥ अ
प्तर्कि विभक्ति॥ हनिकि॥ विभेद॥ प्रथमद्वंहरणंकि॥ राजा॥ न
नस्यान्त्यो लोगानं नोपस्यासिद्धत्वात्॥ सरलनसम्बुद्धौ॥ सरलनङोत्परं सम्बुद्धि
वर्जंसर्वनामस्थानमिद्धत्स्यात्॥ अवोऽभिगति २ अभिहरणानिवपरे॥ जनाङ्
स्वङ्छिद्स्यात्॥ सख्यौ सख्यायः॥ सख्यायम्॥ सख्यौ॥ द्विसख्यो भावान्नन

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

हे२ छ्याम्१ हवो२ हिषर्प्यन्नानंकिम्॥ भवान्। भवन्तौ॥ सञ्ज्ञायामुपसर्ज्जनस्वेवनाम्न॥
सर्वाघनवगरा कार्मित्वन् हिनामकश्चित्॥ हिः ह्वि। हय। हावनिक्रानो१निहिः हनिव
नू॥ प्राधान्येनुपनमहोइत्यादि॥ औउ३नोमिः॥ औ३उ३नोमी॥ ओ३उ३नोमाः॥ नोम्नो१पत्प
वहुश्चकारोवक्तव्यः॥ वाक्या दौ३ओ१पवाद्यः॥ औउ३नोभिम्॥ औउ३नोभ्यो॥ ओ३उ३नोमानू
इनीदनाः॥ वानप्रभीनिन्तु णादिसूत्रेरा मादेइपत्यपस्वकित्॥ वानम्प्रभीभीनइनिवा
नप्रभीः हहीर्वा जसिवो वानप्रभ्यो॥ वानप्रभ्यः हे वानप्रभीः॥ औभिपूर्वः॥ वानप्रभीम्॥ वा
नप्रभ्योः॥ वानप्रभीनू। वानप्रभ्याम्। वानप्रभ्यः॥ वानप्रभ्योः॥ वानप्रभ्याम्॥ हि
र्वा जसिवो वानप्रभ्यो॥ वानप्रभ्यः हे वानप्रभीः॥ वानप्रभ्योः॥ वानप्रभीषु॥ एवंपचीपप्यादयः
॥३॥ धेत्वान्नपुः॥ ऐनुसेवर्णादिर्वा वानप्रभी॥ वानप्रभ्योः॥ वानप्रभीषु॥ एवंपचीपप्यादयः॥३॥
यानेनेनेति पचीमार्गः॥ पणितोकमितिपचीसूत्रैः॥ पचेः किन्तु हेचेतिइपत्ययः॥३॥

किवन्नवानप्रभीशब्दस्तुअभिरणिजेवधिरेषः॥ वानप्रभम्॥ वानप्रभ्यः२ वान
प्रभि२एरनेकावृतिवन्नपमारोपणपचीवत् वक्तव्यः॥ वपसोपसावहुश्रेयसी
दीर्घश्चनत्वाभ्यान्यांवतिसनोपः२ फस्यारेवोनदि॥ ६२ हू नौनिवस्त्रीलि
ङीनदीसंज्ञौस्तः॥ पुण्यमनिऊग्रहणाच्च॥ पंचीस्त्रीलिंगेपसर्ज्जनत्वेपिन
दीसंज्ञेवक्तव्यमित्यर्थः२॥ सम्बार्धनघोःकुत्वः२ सम्बार्धानांनघानांनाम्यहु
स्वस्यानसम्बुद्धेहेवहुश्रेयसि॥ शसि वहुश्रेयसीन्२ सारनघाः२ नघनाम्न
नेक्षांकिनामाजामस्यानू॥२॥ अटश्व२ आटो२विपनेकहिनेकादेशस्यानू॥
वहुश्रेयसेवहुश्रेयसीनघनामनत्वान्नुट॥ वहुश्रेयसीनाम्२॥ ङेरामनै
णाङीभ्यः२ नघनामत्वन्नाम्नीरादेशेमस्यानू हहपनत्वादानुट्वाधनेवा॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वकुश्रेपस्यामू॥ श्रेषमिपुत्पयावातप्रमीवत्॥ अघन्नन्वान्नसनोपः॥ ऋतिनेन्द्रीः॥
शेषंवहुश्रेपसीवत्॥ कुमान्नीमिष्ठेनकुमारीवाचनन्नूब्राह्मणः कुमान्नी॥ कयजनाप्रावा
र्क्षेवनाष्ठकर्त्तरिक्षप॥ हनच्छावित्तसनोपः॥ ऋविश्नुधानुभुवांयोनिउवङौ॥
श्नुपुत्पयान्नस्पेवरोगिवरोगिन्नधान्नोभूइत्येनस्याऊसउयऊवङौ स्नोऽजादेपुत्पपेपेरिङ
द्वित्पनोपेश्रः॥ ऋान्नन्नम्पेपियऽ ओऽउवऽइतिश्रयोऽ पपेप॥ एतनेकावोऽसंयोग
पूर्वस्यधान्वावपवुसयोगपूर्वेनभवतियइवरी स्नप्नोयोधानुस्नप्नस्यानेकावोऽ
ऽस्पयणस्याद्जादेपुत्पपेपेरितियणा॥ कुमार्यौ॥ कुमार्यः॥ हेकुमारि॥ ऋमिऋषि
वकुमार्यिम्॥ कुमार्यिः॥ कुमार्यै॥ कुमार्याः॥ कुमारीणाम्॥ कुमार्याम्॥ प्रधीः॥ ॥३॥
॥३॥ प्रध्यौ॥ प्रधः॥ प्रधिभ्यामन्नसनोसुन्नीःधानुनासंयोगस्यविरोषणाद्हयणा स्याद्व॥

उन्यौ॥ उन्यः॥ हेउन्नीः॥ उन्नीभ्यामू॥ एवंग्रामणीः॥ अनेकावः किम्॥ नोःनियौ॥ निपःअ
मिश्रासिवपत्वात्पेनियऽ निपम्॥ निपः॥ निपाम्॥ असंयोगपूर्वस्यकिम्॥ सक्थ्रियौ॥ सक्थ्रि
यः॥ यवक्रियौ॥ गतिकारकेतत्रपूर्वपदस्यपरणानेमन्ते॥ ऋद्धधियौ॥ पनमधियौ॥ कर्धं
नाहिदुधियः ऋश्विकभियऽत्पद्दि उभतेदुःस्थनाधीर्यष्ठाभितिविग्रेहदानित्संधीश
ऋस्मिन्गतितत्रमेवनास्तियतक्रियायुक्ताः प्राप्ययस्तंप्रत्येवगत्युपसर्जनस्यगोः ऋश्विकरा
ऋस्वऽछ्रुतमपापतत्वन्नेहविवक्षितंऋश्विकसम्बन्धिभिर्ऋश्विकभीनित्यंनन्नप
दनोपोवा॥ नभसधियोः॥ एतयोर्यणानस्याद्विसर्पे॥ सधियौ॥ सधियः॥ सरवाय
मिश्रोनिसरवायनिनतः क्रिप॥ ऋलोपयलोपौ॥ ऋलोपस्त्यानिवत्वाद्घरिणाप्राप्ते॥ को
लुप्तनस्यानिवत॥ एकदेशविकृतस्यानन्यतयानुरिणत्वेप्रवर्त्तते॥ सरवायम्॥ सरवा
यौ॥ सरवायः॥ सरवायेहसरवेः॥ ऋभिपूर्वकपान्पत्वत्वाद्घरिणप्राप्तेन्नतोपपत्वात्॥ सख्यु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नसम्बुद्धा इतिप्रवर्त्तते॥सखायम्॥सखायौ॥शसियण्॥सख्यः सहरेवनवर्त्तत इतिसख्
स्तमि छ नीतिसखोः॥सख्मि छ तिसखोः॥सक्तिः॥सख्यौ।सख्यौ॥सख्यापि
तिपी र्घस्यापिग्रहणा दुकारः॥सख्युः॥सख्युः॥सख्युः॥कनमि छ तिकनीः न्द्वाम
म्॥न्द्वामीः॥पुस्त्रीमम्॥पुस्त्रीभिः॥पुस्त्रीभ्यः॥एषांऽसिऽसोर्यण्॥नत्वमन्त्ययोरसिऽ
त्वात्॥खमत्यादिसुत्वम्॥कन्युः न्द्वाम्युः॥पुस्त्रीम्युः॥शकधीयतेःक्विप्॥शकधीः॥पक्षीः
शकधियौ॥ऊसिऊसोः शकधियः इत्यादि इतीदन्ता॥ः॥ शाभ्भूहिनिवत्॥एवंवि
सुवायुभान्वादयः ७ तज्वत क्रोकुः॥क्रोकुस्तज्जनेनत्यम्यन्तेऽसमुसर्वना
मस्थानेपरे क्रोकुशब्दस्यस्थाने क्रोष्टुरादेशोनऊसउत्परः॥७ अतोऽसर्वनाम ॥३२॥
॥३२॥ स्थानयोः॥३ऊसर्वनाम स्थानेपरे अदन्तात्सोरुस्यात्॥इतिपुंस्ये ७ अ

ॐ ३

उशनस्पुनर्दंशोऽनेहसाञ्च॥अदन्तानामुशनसादीनाञ्चानङ्स्याद्सम्बुद्धौसौपरे॥१अ
पृक्तनृवस्वस्रनप्तृनेष्टृत्वष्टृक्षत्तृहोतृपोतृप्रशास्तृणाम्॥४ अवादिनामुपधेयादिर्घस्या
दसम्बुद्धौसर्वनामस्थानेपरे॥नञ्यपिग्रहणंबुत्पत्तिपक्षेनियमार्थम्॥तेनपितृभ्रा
तृस्वस्रादीनाम्॥ऊदात्तशब्दस्यभवतीव समर्थेसूत्रेऽऊदात्तइतिभाष्येप्रपञ्चात्॥
क्रोष्टा॰।क्रोष्टारौ॥क्रोष्टानः॥क्रोष्टानम्॥क्रोष्टॄन्॥क्रोष्ट्रा॥क्रोष्टृभ्याम्॥२धिभाभ्यांतृतीया
दिष्वचि॥अजादिष्वित्येवसिद्धेपुनर्वचनंविभाषेतिनिवृत्त्यर्थम्॥क्रोष्टुः॥क्रोष्टुना॥क्रोष्ट्रे॥३अत
उत्॥अदन्तानामृङसिङसोर्नादिपरेऽकारस्यादेरुकारोभवति॥४रात्सस्यनेपरेसंयो
गान्तस्यलोपोनान्पस्यनेफस्यविसर्गजिह्वामूलीयौ॥क्रोष्टुः॥अमिपूर्वान्नज्वद्भवेत्प्रश्लिष्टमथि
नोनुदपूर्वविप्रतिषेधेन॥क्रोष्टून्॥क्रोष्टरि॥क्रोष्टोः पन्द्हनादेशभ्भुवत्॥

नत्वज्वत्वे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

इत्युदन्ताः॥हूङ्॥हुवौ॥हूवः॥हूम्॥हुवौ॥हुहुन्वित्यादि॥अतिवमश्चेत्नुन्
कार्म्मिज्वि शेषः॥हेअतिवम्॥अतिवभौ॥अतिवभ्यः॥अतिवभनाम्॥अ
तिवभ्याम्॥खनेफः॥१ ओः सुपि॥धात्ववयवसंयोगपूर्वो नो भवति यऽवरा स्यादनो
धोबात्तस्यादेस्यानेकाचोऽसंयोगपूर्वस्यराः स्यात् अजादौ सुपि॥अतिकानके॥तनपू
र्वपदस्यराः नेभ्यते॥खनेधौ॥खनेध्वः॥इत्यादि॥एवंसुन्वादयः अनेकाचोऽसंयो
गपूर्वसंयोगादयः॥कृञ्॥कुरुतो॥कुर्वन्तिः॥कुरुषे॥कुरुथः॥कुरुध्वे॥
असंयोगपूर्वसंयोगादयः॥कठप्रत्ययः॥कठपुवौ॥कठपुवः॥गतौ॥त्यादिकम्॥पतम्जुवौ॥
सुपिकम्॥जुजुवत्॥स्वयम्भूः॥नभसंधियोः॥स्वयम्भुवौ॥वशिम्वश्चौ॥अस्यो
वरासिस्यराः स्याद्वसुपि॥॥वशिम्भौ॥वशिम्भ्वः॥भ्रस्जीतिदम्भः॥अन्दृदम्भ्

जम्भुकोपेजुकर्कपूदिधिवूरिमुणादिसूत्रेणासुत्पादितः॥दंभ्वौ॥दंभ्वः॥दंभूं॥दंभ्वौ॥
दंभून्॥दन्तिनानेहिंसार्थेभ्यवपेभ्यः क्विप्॥दन्भूःदन्कनपुनः पूर्ववत्सयरास्यादिर्ध
भूवोयरावन्कभ्यः॥दन्भ्वौ॥दन्भ्वः॥इत्यादि॥स्वनेपुवत्॥कनभूः॥कनभ्वौ॥कनभ्वः॥दी
र्घपाठेकनएवकारः स्वार्थिकः प्रज्ञाधरणः॥कारभ्वौ॥कारभ्वः॥पुनर्भूर्यौगिकः पुंसिपुनर्भू
विन्यादि॥दंभूक्कारा भूशब्दे स्वयंभूवत्॥इत्यदन्ताः॥धाता॥हेधातः॥धातारौ॥धाता
रः॥अवर्णान्नस्यराल्यभ्यामम्॥धातॄणाम्॥एवन्नप्रत्ययः॥ऽऽदन्ता॥पिता॥मुत्पत्ति
पन्तेपितपत्रादिग्रहणस्यनियमार्थत्वान्नदीर्घः॥पितरौ॥पितरः॥हेपितः॥त्रैबंधो
ऽवत्॥एवंजामातृभ्रातृनप्तृः॥ना॥नरौ॥नरः॥हेनः॥न्टवा॥न्टइत्यस्यनामिवदिर्घः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्यात्॥ नरणं॥ नरणम्॥ इत्यष्टनाः॥ कृन्नऋनयोर्नुकरोः प्रकृतिवष्टुक्न
णमिति वैकल्पिकानिर्देशादित्वेनपत्वं॥ कीः॥ किरौ॥ किरः॥ नीः॥ निरौ॥ निरः॥ इत्या
दिगीर्वान्॥ इत्याभावपक्षेनऋदशनेति ऋतोङीति ङीत्वेनपत्वकरणादनऊकारेण॥ कृः
क्रौ॥ क्रः॥ क्रं॥ क्रौ॥ कृन्॥ क्रा॥ क्रि॥ इति ऋदष्टनाः॥ गम्॥ शकु॥ अनयोर्नुकरोर्ऊ
नऊ॥ गमा॥ शका॥ रणविषेपेनत्वपत्वं॥ गमनौ॥ गमनवः॥ गमनं॥ गमनौ॥ गमनः॥
गा॥ गौ॥ गम्॥ ङसिङसोस्तुऋतऊदित्यनेपत्वेसंयोगान्तलोपः॥ गमन्॥ शकुन्॥
इत्यादिन्नष्टनाः॥ सिः॥ सौ॥ सयः॥ स्मत्तेः॥ स्मत्तयौ॥ स्मत्तयः॥ इति एष्टनाः॥ गौतौ
शिवान्॥ गोशब्दात्सर्वसर्वनामस्थानशिवाकौकृत्स्यात्॥ गौः॥ गावौ॥ गावः॥ ओनोऽम्
॥३४॥ सोः॥ आ ओतऽनिष्ठेष्टः॥ ओ काँद्म्यासोनाविपरे आकार एकदेशः स्यात्॥ यासासा ॥३४॥
हवार्यास्वेवऋमऽस्यने॥ नेह॥ अविनवं॥ गां गावौ॥ गावः॥ गवा गवे॥ गोः॥ इत्यपि॥ औ
नोशिवेऽन्तवाव्विहितविशेषणावा॥ तेनसुधोः॥ औकारान्ताहिहितंसर्वनामस्थानमि
त्यारभ्यानान्नेह॥ हे भानो॥ भानवः॥ ऊःशेभुस्मत्तोयेन॥ मस्मत्तौः॥ स्मत्तावौ॥ स्मत्ता
वः॥ स्मत्तां॥ स्मत्तावौ॥ स्मत्ताः॥ इत्योदन्ताः॥ नायोहरिनौ॥ नेयाद्धस्मऔकारानादेशः
स्याच्छनिविभक्तौ॥ अविऔयोऽयः॥ रायौ॥ रायौ॥ रायः॥ रायं॥ रायौ॥ रायः॥ रायां॥ नाम्पा॥
इत्येदन्ताः॥ गत्तेर्गत्तावौ॥ गत्तावः॥ गत्तावं॥ गत्तावौ॥ गत्तावः॥ औतोऽम्शसोरिति
ऽहनप्रवर्त्तते एऽओवस्त्रेराऽऽदौ नोःसावरणीभावज्ञापनात्॥ ॥इत्यजन्ताःपुल्लिं
गाः॥ रमा॥ औऽआपः॥ आवन्ताद्गात्परस्योऽश्रीस्यात्॥ औकिन्त्योकुरविभक्तौ॥
संज्ञानमे॥ रमा॥ सम्बुद्धेव॥ आपएकान्त्स्यात्सम्बुद्धेएऽहस्वादिन्नसंबुद्धिनोपः॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हर मोहरमि। हेरमाः॥ नमो। रमे। नमाः॥ स्त्रीत्वान्नत्वा भावः॥ ऋणि बापः॥ आङि ओषि
वपेरा वंतस्य एकान्तस्यात्॥ ऋयोढ्राः॥ रमया॥ याड्रापः॥ आपः परस्यङि नो याड॥
मः स्यात्॥ ङिछ नैवि॥ रमायै॥ सर्वरा डिर्ङ्ङः॥ नमायाः॥ रमयोः॥ रमाणां॥ नमायां। रम
योः॥ रमासु॥ एवं ङ्याप्यः॥ सर्वनाम्नः स्याड्ढ्रस्वश्च॥ आवन्नात्सर्वनाम्नः परस्यङिन्नः
स्याड स्याट्पक्षे ह्रस्वः॥ याटोपवादः॥ सर्वस्मै॥ सर्वस्याः॥ एकदेशस्य पूर्वान्नत्वेन ग्र
हणादभि सर्वनाम्नइत्यसद्। सर्वासां॥ सर्वस्यै॥ सर्वयोः॥ सर्वासु॥ एवं विश्वाप्रा
तिपदिकाः॥ विभाषाङि क्लमासबहुव्रीहौ॥ अत्र सर्वनामता वास्यात्॥ उत्तरपूर्वस्मै॥
उत्तरपूर्वायै॥ ङिनामात्वंतरा। नइतिप्रतिपदोक्तस्यङिकसमासस्य ग्रहणान्नेह॥ योत्तरा ॥३५॥
॥३५॥ सापूर्वायस्याउन्मध्यासंसेउत्तरपूर्वायै॥ बहुव्रीहिग्रहणंस्पष्टार्थं॥ अत्तनस्पष्टा

नायैवास्यायैइत्यर्थः॥ अपुनर्भोनेर्नहा अत्तरायै नार्यै॥ विभाषाद्वितीयात्तीयाभ्यां आभ्यां
परस्यङिनः स्याड्ढ्रस्वश्च॥ इदंत्वनुबाक्त्व॥ तीयस्यङिन्नस्पसंख्यानत्वात्॥ द्वितीयस्यै॥ द्वि
तीयायै॥ द्वितीयस्याः॥ द्वितीयाभ्यां॥ द्वितीयेभ्यः॥ द्वितीयस्मात्॥ द्वितीयस्य॥ द्वितीययोः॥ आंतरं मावत्॥ एवं तृती
याः॥ अम्बार्थनद्योर्ह्रस्वः॥ हेअम्ब॥ हेअक्क॥ हेअम्बे॥ सयुक्तायेऽलकांन्नहोनेत्वं॥
हेस्वाऽ॥ हेअंबाले॥ हेअम्बिके॥ जरा॥ जरसौ॥ शीभावान्नरन्त्वा जनसू॥ जनसा मित्यपि॥
यन्द्वेनमावत्॥ इहपूर्वविप्रतिषेधेनशीभावेसतिनपुंसकभावाया अनित्यताया अत्मजरा
सीत्यत्रबेदाहुस्तन्निमित्तं। जघपिजनसोदशस्यरूपानिवृत्तेनावश्यंतांवामाश्रित्यशी
ङः आपः आङि याप यापुरापः ह्रस्वनद्यापः ऽ॥ रामङीतिपञ्चमीविधयः प्रेषूएवं नसू निशा प
त्सुनत्याख्यानन्विधावित्यत्रेत्यर्थः॥ आआर्विनिप्रश्लिष्टस्य आकारस्यैवापः सर्वत्रय
हणात्॥ एवंहेआदिसूत्रेपिआआपूरितिप्रश्लेषादतिथेर्ङिः निष्कोशाम्बिनियाम्बिसि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

छे दि र्घ्यहरा॰ प्त्यारख्यातं॥ नवै वमप्यति रव दृप्येत्सत्रस्वाश्रयमाकान्तत्वेस्यानिव॰
वेतारत्वं वोश्रित्यपाठ स्यादिति वाक्यं॥ आवन्नयदंगंतत: परस्यपाठ धानात्॥ उपस
र्जी नस्त्री पुन्नपुंसकादि नियमात्॥ पद्नाशितनासिकायानसू॰ नसः॥ नसा॥ नोभ्यामि
त्यादि॥ पन्देसृष्टि वनमावत्॥ निशायाः॥ निश्॥ निशः॥ निशा॥ वृश्चभ्रज्जस्जभ्जप
जराज भ्राज ष्ठ्रांशः॥ वृश्चादी नांसपूर्वानां ष्ठ्रांतपोश्चुष कोरी नोदृशः स्यात् भ्रा न
पदा नोव॥ भ्रस्जस्त्विनदुः॥ निर्ज्ञां॥ निर्ज्ञिः॥ सुपिडः सीतिषन्दो धठ॥ वर्त्मनस्म॰
सिद्ध त्वा द्वे यादृ तीया ङीतदन्तपोऽ थोन॥ नपदा नादो निति ङत्वेन॥ नदस्य॥
निदत्स्॥ षठोः कः सि॥ षस्पठस्यवकः स्यात्सस्यासकारे पे॥ इतिन नभवति॥ जश्त्वे ॥३६॥
प्रत्यासिद्ध त्वा॥ केचिन्नुवश्चादिसूत्रे पठ धीतीतिसूत्रा ङीतीरितिसूत्रा ङीतीरि मनुवर्त्तयन्ति॥ तन्मते

जस्त्वेनजकारे॥ निर्ज्ञां॥ निर्ज्ञिः॥ श्वुत्वे॥ निर्व्रुः॥ वोः कुरिति कुत्वेनभवति॥ जस्त्य
स्यादृ त्वात्॥ मांसपदन्तनासानूनां॥ मांसेषन्तेवोवाभाः॥ शसादिवा॥ पदः॥ पदा॥ घ्रो
पन्देनभावत्॥ गोमाविश्वपावत्॥ मतिः प्रापेणहरिवत्॥ स्त्रीत्वान्नत्वाभावः॥ मतीः॥ ना
त्वेन॥ मत्या॥ ङितिहस्वश्च॥ इयङुवङौ स्यानांस्त्रीशक्त्यभिन्नोनित्यस्त्रीलिंगावीदूतौ
कृस्वोवइयवरेणास्त्रियांवानदीसंज्ञौस्तोऽति॥ आनन्घाः॥ मत्यै॥ मतये॥ मत्याः मतेः॥ नो
दित्यपन्देओदितिऽनोत्वेप्राप्ते॥ इदुभ्यां॥ नदीसंज्ञकाभ्यांइदुभ्यांपरस्येऽनामस्यात्॥
पन्देअबुद्धेः॥ मत्यां॥ मतौ॥ एवंश्रुतिस्मृत्यादयः॥ स्त्रियतुनोस्त्रियांनिस्त्रवतस्॥ स्त्रीतिं
गयोरेनयोरेनावादेशोस्तांविभक्तोपपदतः॥ अयिनन्त्रमतः॥ निस्त्रवतस्एतयोरीकारस्परे
कोऽशःस्यादयि॥ अणादिर्वा त्वानामापवादः॥ निस्त्रः॥२॥ निस्भिः॥ निस्भ्यः२॥ आमिनुमावि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नेतिनुट्॥ नीतिस्त्वतस्॥ रत वोर्नामिदीर्घोनस्यात्॥ तिस्रणाम्॥ तिस्रभ्॥ स्त्रियाःप्रतिस्त्रिवत्
नागर्शीश्वरणा न्भ्रः॥ प्रियाःस्त्रयस्त्रिरणावायस्याःसाप्रियत्रि॥ मतिवत्॥ अग्निप्रियत्रयाणाम्॥ मतिवि धे
यः॥ प्रियाःतिस्रोयस्यसइतिविग्रहेनुप्रियतिसा॥ प्रियतिस्रोप्रियतिस्रः॥ प्रियतिस्रभ्सादा॥ प्रि
याःतिस्रोयस्यतत्कुनेप्रियत्रि॥ स्त्रीभोर्नुकाउत्तरपदेनपूर्वपदस्यदीर्घत्वम्॥ भाव॥ तिस्रादेशः॥ नतु
मतेतिनिषेधःस्यात्तत्वोत्पत्तेःप्रियतिस्रनोदेशापूर्वविप्रतिषेधेनतम्॥ प्रियतिस्रणाम्॥ प्रिय
तिस्रणा॥ तृतीयादिषुवन्द्वभाषापूंवस्त्रावेवक॥ न्यात्पर्यायेणानुमतभावो॥ प्रियतिस्रा॥ प्रि
यतिस्रणा॥ हुनत्वसन्यापः॥ हुश्भ्याम्॥ हुयोः॥ गौरी॥ गौर्यौ॥ गौर्यः॥ नदीकाण्पि॥
हुगौरि॥ गौरी॥ एवंवारणीनघाट्यः॥ प्रातिपदिकग्रहणेनिगविशिष्टस्यापिग्रहणाद्न ॥३७॥
हुःशिष्टभ्रवेवपाप्तेविभक्तौनिगविशिष्टग्रहणा॥ सखा॥ सखायौ॥ सखायः॥ इत्यादिगौरवत्

॥भजिय॥ अजन्तनपुंसकोपः॥ नेन्द्रभीः॥ शेषेगौरीवत्॥ एवंवारिनदीवत्॥ स्त्री॥ हेस्त्रि॥ स्त्रियाः॥
स्त्रीशब्दस्यैयङ्स्याद्जोपेपत्यपेपत्ये॥ स्त्रियै॥ वामशसोः॥ अग्निशिवस्त्रिया इयङ्
वास्यात्॥ स्त्रियै॥ स्त्रियाः॥ स्त्रीः॥ स्त्रियाम्॥ स्त्रियै॥ स्त्रियाः॥ स्त्रियोः॥ परत्वान्नुट्॥ स्त्रीणां
स्त्रियाम्॥ स्त्रियोः॥ स्त्रीषु॥ स्त्रियमतिकानोऽतिस्त्रिः॥ अतिस्त्रियौ॥ गुणनाभावौत्वनुट्
पत्वान्तुसिवाधमेन॥ स्त्रीवेनुभावस्त्रीप्राक्सेषऊत्वबाधार्थंनाम्॥ जसिवाअति
स्त्रयः॥ हअतिस्त्रेहअतिस्त्रियौ॥ हअतिस्त्रयः॥ वामशसोः॥ अतिस्त्रीन्॥ अतिस्त्रियम्॥
अतिस्त्रयः॥ अतिस्त्रीन्॥ अतिस्त्रिणा॥ भ्यांङति॥ अतिस्त्रये॥ अतिस्त्रेः॥ अतिस्त्रियोः॥
अतिस्त्रीणाम्॥ आद्युक्तेः॥ अतिस्त्रौ॥ औसीकारेवनितंस्यादमशसोस्तुविभाषया॥ इया
दशोविनान्यत्रस्त्रियाःपुंसुपसर्जने॥२॥ स्त्रीवेनुम्॥ अतिस्त्रीणाम्॥ अतिस्त्रीषु॥ अ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तिस्त्रियोः॥ऊःपुंस्तावज्जादेर्वन्नूमारणंपूर्ववच्चवाच्येप्रथमपूर्वे॥अतिस्त्रये॥अतिस्त्रियाः॥अ
तिस्त्रेः॥२॥अतिस्त्रीणाः॥अतिस्त्रयोनित्यादि॥स्त्रियांतुपूर्वराजपूर्ववत्॥शसि अतिस्त्रीः॥
अतिस्त्रिया॥किंतिहुस्वश्चेतिहुस्वान्तपुंल्लिंगाधिकारेत्यः॥अस्त्रीतिनञ्ऽयऊःवऊःस्यानोऽ
न्यस्मेवपर्षदासनत्संवऊःसेवानञ्नेः॥दीर्घस्येवायंनिषेधोननुह्रस्वस्य॥अतिस्त्रयै॥
अतिस्त्रयेअतिस्त्रियाः॥अतिस्त्रयेः॥२॥अतिस्त्रियां॥अतिस्त्री॥श्रीः॥श्रियौ॥श्रि
यः॥नेपऊःवऊःस्यानावस्त्री॥ऽयऊःवऊःस्यात्तर्ययोस्त्रावीदूतोनदीसंज्ञोनस्तः॥न
स्त्री॥हेश्रीः॥श्रियै॥श्रियै॥श्रियाः॥श्रियः॥वामि॥ऽयऊःवऊःस्यानोस्त्रीस्त्रोपूऋ
॥३८॥मिवानदीसंज्ञोस्त्रोननुस्त्री॥श्रीणां॥श्रियांश्रियि॥श्रियां॥प्रधीराक्स्यनञ्त्रिका॥३८॥

नादीनांमतेनेन्द्रीवद्रूपं॥पदान्तरंविनापिस्त्रियांवर्त्तमानत्वेनिन्यस्त्रीत्यभिहितस्त्री
कारात्॥निंगान्तनामभिधायकत्वंतद्धितैकदेशेनतुपंवत्॥प्रकृष्टाधीर्निधिर्यस्य
हनुनेन्द्रीवत्॥अग्निशीसवप्रधंप्रधःइतिविग्रहः॥सुष्ठुधीर्यस्याःसुष्ठुधाप्रज्ञानिधि
र्यहेऽत्रिकानेमनेसुधीःश्रीवत्॥मनान्तरेनुपंवत्॥सुष्ठुधीनिधिर्यहेश्रीवेदव॥
श्रामणीःपुंवत्॥श्रामण्यनयनस्पोत्सर्गतःपुंधर्मनपापदान्तंविनास्त्रियामङ्नेः॥
एवंखनपवनादनपिपुंधर्मस्मिन्वमोन्सीर्कंओध्मं॥धेनुर्मीनवत्॥स्त्रियाश्च॥स्त्री
धावीक्रोष्टुशब्दस्तुजनवद्रूपंनभते॥अन्नेभ्योऽपि॥अदन्तेभ्योनान्तेभ्यश्चस्त्रि
यांङीप्स्यात्॥क्रोष्ट्री॥क्रोष्ट्रे॥क्रोष्ट्रः॥वधूःगौवत्॥भूःश्रीवत्॥हसभूःवर्षे
नहिहापितःकृसिहसभ्रस्जीनभृद्दिः॥प्रमादएवायंइतिवहवः॥खलपूःपुंवत्॥पन

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

भूः।ऽन्कृतेति परा।।ऽव ऊठ्।वाधनान्नेषु वक्ति।तिनिषेधेन।।हेपुनर्भू।।पुनर्भवौ।।पु
नर्भवः।।एकाजुत्तरपदेऽण्।।एकाजुत्तरपदं यस्मात्तस्मिन्समासेपूर्वपदात्संज्ञायामगः।।स
त्यापपाशरूपवीणातूलश्लोकसेनालोमत्वचवर्मवर्णचूर्णचुरादिभ्योणिच्।।अकर्तरि
चेसिद्धे पुनरणिग्रहणंस्वार्थेण्यर्थम्।।यरंवाविच्छायनाद्यान्नुट्।।पुनर्भूरणा।।वर्षाभूः।।भे
कजानोनित्यस्त्रीत्वाभावात्।।हेवर्षाभूः।।कैयटस्तु।।मनोज्ञनेनुहेवर्षाभु।।पुनर्नवायां
नुहेवर्षीभु।।भेकांपुनर्नवायांस्त्रीवर्षाभूर्दर्दुरेपुमानिति पाठवः।।वर्षीभवत्र।।वर्षीभ्यः।।
वर्षाभ्यः।।स्वयंभूःपुंवत्।।नबहुव्रीहौभ्यः।।बहुसंज्ञकेस्वस्रादिभ्यश्चङीपठापौन ।।३८।।
स्नः।।स्वसानिस्रश्चतस्रश्चस्वननान्दृदुहितृतिस्रः।।यातामातेतिसपूर्वेस्वस्राद्यउदा
त्ताः।।ऋपत्न्निति पिद्धः।।स्वसा।।स्वसारौ।।स्वसारः।।मातापितृवत्।।ऋतिमातृः।।

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्रनस्तद्धन्॥शेषेपूर्ववत्कर्तरमत्॥इतवत्॥अन्यत्॥अन्यतवत्॥अन्यतमस्यन्अन्यतमभि
न्येव॥एकतनात्यतिषेधोवक्तव्यः॥एकतनंसोरमोऽशेषेसंनिपातपरिभाषयान
जनस्॥अजनं॥अजनसी॥अजने॥पत्वात्जनसिकृते॥भकुर्तनात्राम्॥सानामहा
नःसंयोगस्य॥सानसयोगस्यमहतश्चयपोनकारस्तस्यापधायाश्चोपसर्जनस्यहस्वःसं
नामख्यानेपरे॥अजनासि॥अजनरासि॥अमिनुक्पदाद्यमभावेकृतेधेत्यापरत्वा
जनसनमस्सन्निपातपरिभाषयानुत्वे॥अजनस्॥अजनं॥अजनसी॥अजनरे॥अज
नासि॥अजनाथां॥शेषेपूर्ववत्॥पदान्तइतिहृदयाद्यकआस्यानं॥हृदयंहृदन्अासन्
हृदि॥हृदा॥हृद्भ्यामित्यादि॥उदन्॥उदा॥उद्भ्यां॥आसानि॥आस्ना॥आस्भ्यामि
त्यादि॥मांस॥मासा॥मान्भ्यामित्यादि॥वस्तनस्तुप्रभृतिषट्कंपूर्ववित्प्रतिषेधेन॥

॥४०॥

॥४१॥

अतएवभाषेमांसपचन्याज्ञापाद्यनुदात्तेत्॥समाप्तिर्नेनभत्यात्संयोगान्तलोपेन॥
यद्यपिपदन्नइत्यत्रछएवसीत्यनुवर्त्तितंकौत्सोत्थापिअसंयोगीत्यत्रमासछएवसीतिवार्त्तिके
छन्दोग्रहणासामर्थ्यात्लोके॥पिङ्किविनिकैपठान्तरीत्यापयोगमनुश्रित्यपदादयःप्र
योक्तव्याइतिबोध्यं॥हस्वोनपुंसकेप्रातिपदिकस्य॥लोवेप्रातिपदिकस्याजन्तस्यहस्वःस्या
त्॥श्रीयंज्ञानवत्॥श्रीपाणेःपत्रसन्निपातपरिभाष्यातोधातोरित्यत्रलोपेन॥स्वमो
र्नपुंसकात्॥त्रीवादेरात्स्वमोर्लुक्स्यात्॥वारि॥इकोयचिविभक्तौ॥इदंतस्त्रीवस्यनु
मागमःस्यात्॥अचिविभक्तौपरतः॥वारिणी॥वारीणि॥नदुमतेतिनिषेधस्यानित्य
त्वेसम्बुद्धौनिमित्तेऽरणेः॥हेवारे॥हेवारि॥अरेरना॥वारिणा॥द्विर्नीतिर्निष्प्रयोजनं॥
वारिसंभ्यांवारिभ्यांऽरणेःप्रयोक्तव्यत्वेऽवारेभ्योनुम्पूर्वविप्रतिषेधेन॥वारिणो
वारिणाः॥वारिणोः॥नुमविनेतिनुट्॥नामीतिदीर्घत्वे॥वारीणां॥वारिणि॥वारिणोः॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हलोदो॥रिवत्॥तृतीयादिष्वसुभाषितपुंस्केपुंवद्भलि॥ह्रस्वान्नदीसंज्ञकेपुंवद्भाषितपुंस्केमिगतौवम्पुंवद्भवतिस्त्रियांतुटादौसर्वत्रा॥अनाद्ये॥अनादिनौ॥इत्यादिशेषंवारिवत्॥पीलुवृक्षःनस्फेनेपीलवे॥नस्त्रैपीलवेने॥अतनपुंवत्॥प्रत्ययविनिमित्तभेदात्॥अस्त्रियांधिसक्थ्यक्ष्णोरनडुदात्तः॥एषोमनडुत्स्याद्दात्तवद्विसंयोदात्तेअक्षण्णोपानः॥दधी॥दध्नी॥दध्नः॥दध्नोः॥दध्नि॥दधनि॥शेषंवारिवत्॥एवंअस्त्रियसक्थ्नोश्चराजन्यः॥तदन्तस्याप्यनः॥अतिदध्ना॥सुधिनौ॥सुधीनि॥हेसुधे॥हेसुधि॥सुधियौ॥सुधिनौ॥मधुमधुप्रधिनौ॥मधुमधुनी॥मधूनि॥हेमधो॥हेमधु॥एवमम्बादयः॥सानुशब्दस्तुर्वा॥सानुनी॥सूनि॥प्रियक्रोष्टु॥प्रियक्रोष्टुनी॥प्रियक्रोष्टूनि॥रज्जुस्त्रावात्॥पूर्ववत्प्रातिपदिकेनत्रम्॥तदोपुंवत्स

॥६॥

॥७॥

तदोप्रियक्रोष्टुना॥प्रियक्रोष्टुनौ॥प्रियक्रोष्टवे॥तस्मात्ज्यम्बकपूर्वपदात्प्रतिषेधेननत्रमेव॥नमपिरेतिनत्र॥प्रियक्रोष्टूनां॥सुनु॥सुनुनी॥सूनूनि॥सूनवे॥सूनुना॥धातृ॥धातरौ॥धातॄणां॥हेधातः॥हेधातृ॥धात्रा॥धातृभ्यां॥एवंजामातृकन्नीदयः॥एवंस्वस्रादयश्च॥आदिशपमानेषुहस्वेकुमधेएवंश्रीवत्॥पयुं॥पयुनी॥पयूनि॥प्रपुनेत्यादि॥इहनपुंवत्॥यदिगंतंपयुरितस्यभाषितपुंस्कत्वाभावात्॥एवमग्रेपि॥प्रति॥प्रतिनौ॥प्रतीनां॥एकदेशविकृतस्यानन्यत्वात्॥राधोहरितित्वं॥पराभ्यां॥पराभिः॥नमपिरेतिनत्वात्॥परार्थेवेतिमाधवः॥वसुतस्करेतिपाणिनिभाष्यात्तुघात्वेन॥गौरीनिदीर्घत्वंभसा

CC-0. In Public Domain.Ravikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मर्थात्परि भाषाबाध्यनइत्युक्तं॥परिरणा॥सुनु॥सुनो॥सुनूनि॥सुनुते॥इत्यादि॥
ऊः॥इत्यजंतात्नपुंसकलिंगात्॥होढः॥हसः॥सानझलिपदांतोवा॥हनस्त्राविति सु
नोपः॥पदांतत्वाद्धः स्यात्॥जश्त्वंवर्त्वं॥लिट्॥लिड्॥लिहे॥लिहः॥लिहं॥लिहो
लिहः॥लिहा॥लिप्रभृतिभ्यादिलिटस्तु॥लिटस्तु॥दोदधीनोर्द्धः॥उपदेशेदोदधी
नोर्हः स्यात्झलिपदांतोवा॥उपदेशेदिं॥अधीगिन्यत्रयास्यात्तु॥दामलिह
सानमनइछतिदामलिह्यति॥ततःकृपि॥दामीलिट्॥अत्रमाभूत्॥एकाचोबशोभष्झ
षंतस्यस्धोः॥धात्वोरवयवोयएकाचझषंतस्तदवयवस्यबशःस्थाने भषस्यात्सकार
ढधशांकषफछठथचटतवांपदांतानांचझषांतानांजशांतानांचक्रमात्॥सामानाधिकरण्येनान्वयेनतुहनस्तादृभावेतुभ॥७२॥
यतिनतःक्विपिणोपः॥गर्धपझलीढनिष्टक्तस्वग्रहणासामर्थ्यात्॥तेनेहन॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्वंस्विनिदृत्वंन॥संयो॥ग्ना नोपस्यांसिऊ त्यान्नोपोन॥अनऊन्॥अम्संम्ऊहे॥
वनुनन्नूहोरम्स्यान्सम्ऊहे॥आमेपवाद्॥हेअनहून्॥अन ह्याहे॥अन ह्याहः॥
अनह्याहं॥अनह्यूहे॥अनह्यूहः॥अनहूहा॥वसुस्वंसध्वंस्वनहांदः॥सान्तवस्वान्त
स्वंसोदश्वदः स्यान्पदान्ते॥अऽघ्न्यामिन्यादि॥सान्तवंस्वन्तस्येति किंवि हून्॥प
दान्तोनिकं॥स्वंस्ते॥ ध्वंस्ते॥सहे साढ्ःसः॥साढ्यसंसहेस्सम्मूर्ध्न्यादेशः स्यात्॥
नुरासाढ्॥नुरासाढ्॥नुरासाहो॥नुरासाहः॥नुरासा॥आमिन्यादि॥नुवंसहन्नुन्वंसिं
दसिसहेरितिशिवः॥नोकेनुसाहपतेः किं॥अन्येषामपियानिपूर्वपदस्यदिर्घः॥दिर्घे
नू॥दिर्घेनिप्राप्तिपक्षेसोस्यान्तौपरे॥आन्त्यविधिर्विनस्थानिवत्वा भावान्नहलन्त्य॥४३॥
दिनोपोन॥सुधोः॥सुदिवौ॥सुदिवः॥सुदिवे॥सुदिवौ॥दिवऊत्॥दिवोनौ॥दशाऽ
कारःसौपदान्ते॥सुधुभ्यामिन्यादि॥बत्वारः॥वनरः॥बनुभिः॥बनुभ्यः॥षष्ठ्नुभीत्व॥

षट्संज्ञिकेभ्यश्चनुर्भ्यश्चपरस्यामोनुप्रागमःस्यात्॥रात्वे॥हल्ङ्यो यनुरांहि॥नोःसुपि॥
सप्तमीबहुवचनेजोरेचविसर्जनीयोनान्यत्रेफस्यत्वे॥वस्मद्हिल्वेप्राप्ते॥शत्रोविं॥अवि
धेरशत्रोर्नहस्तः॥ बनर्ङ्॥प्रियवत्वाः॥हेप्रियवत्वः॥प्रियवत्वारौ॥रोरात्वेनुनरान्नेम्ने॥
प्रियवनुरा प्रधानेऽनुस्यादेवपरमवनुरांहि॥कमवंकमनो वाऽभ्यर्हणाः कमने। कमनौ॥
कमनेः॥बत्वेकमन्वु॥मोनोधातोः॥धातोर्मस्यनः स्यात्पदान्ते॥नान्वस्यासिऊ त्यान्नानो
दोन॥प्रशान्म्यामिन्यादिप्रशान्॥प्रशान्मः॥प्रशान्भ्यामित्यादि॥किमःकः॥किमःकः स्याद्धिभक्तौ॥
अकबसहितस्याप्यपमोदशः॥कः॥के॥के॥इत्यादिसर्ववत्॥इदमोमः॥इदमोमस्यान्सोपरे॥
त्यदादत्वापवादः॥इदोपपुंसि॥इदमइदःस्यानेऽयस्यान्सोपुंसि॥सुनोपः॥अयं॥त्यदादत्वे
पवादःसंबोधनेनास्तिनुसःजिः

CC-0. In Public Domain. Kavikulguru Kalidas Sanskrit University, Ramtek Collection

अनाप्यकः॥ अकारस्यइदमइदोऽनस्यादापिधिभक्तौपनतः॥ आविनिदोऽन्यस्य
पःकायेगाप्रत्याहारः॥ अनेन॥हलिलोपः॥ अकानवस्यइदमइदोनोपःस्याद्विहलो
दौ।नानर्थकेऽलोन्त्यविधिर्वनभ्यासविकारे॥ आद्यन्तवदेकस्मिन्॥ एकस्मिन्क्रियमा
नंकंचिदादाविवन्नइवस्यात्॥ अभ्यां॥ नेदमदसोरकोः॥ अकानपोनिदमदसोर्भिस्
ऐसनसात्॥ एनबे॥ एभिः॥ अत्रे॥ नित्यन्तेलोपश्चाद्धलिलोपः॥ अस्मै॥ आभ्यां॥ प
भ्यः॥ अस्माद्॥ अस्य॥ आनयोः॥ एषां॥ अस्मिन्॥ अनयोः॥ एषु॥ कानयोर्गेनुअयकं
इमकौ॥ इमके॥ इमकं॥ इमकौ॥ इमकान्॥ इमकेन॥ इमकाभ्यां॥ इदमोऽन्वादेशेऽश
नुपात्तस्तृतीयादौ॥ अन्वादेशविषयेइदमोनुपात्तोऽअशब्दादेशःस्यात्तृतीयादौ॥ अश ॥४४॥
॥४४॥ बत्वनसाक्वकार्यम्॥ हृतीयादौस्वेनः॥ हितीयाद्यौटोस्वपत्नइदमनदेरेना

देशास्याद्वादेशेकिम्॥ किञ्चित्कार्यंविधातुमुपात्तस्यकार्यान्नविधातुम्तन
रूपादानमन्वादेशः॥ यथाअनेनव्याकरणमधीतंएनेछन्दोऽध्यापय॥ अनयोःप
वित्रंकुलंनम्एनयोःप्रभूतंस्वमिति॥ एने।एनौ॥ एनान्॥ एनेन॥ एनयोः॥ गरा
यनेर्विवे॥ सुगरा॥ सुगराभ्यां॥ सुगरासु॥ सुगरास्-कृष्णा।अनुनासिकेसर्वेऽक्ष्णोऽचिनित्यदीर्घः॥
सुगरान्॥ सुगरौ॥ सुगराः॥ सुगराभ्यां॥ सुगरासु॥ पत्वाभावेपधायादीर्घः॥ हलआ
दिर्लोपःनलोपेनलोपः॥ राजा॥ नडिःसम्बुद्धेः॥ नस्यलोपोनसान्तेऽसम्बुद्धौवहे
राजन्॥ जेनेतुश्छन्दस्यादाहरणे॥ सुपांसुलुगित्यलुक्॥ निषेधसामर्थ्यान्नपुंसक
ब्रूहणे॥ परमे व्योमन्॥ अवुक्तनपेक्षेनिषेधोवक्तव्यः॥ वर्मणिलिङ्गस्यवर्मनिलः॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ब्रह्मणि क्षिप्ता अस्य ब्रह्मनिष्ठः ॥ राज्ञो ॥ राज्ञः ॥ राज्ञम् ॥ अर्द्धर्चोपो) नः ' स्वुत्वो
न वा नोपस्थानिवत् ॥ पूर्वो त्रासिद्धे नन्निषेधात् ॥ नापि वहिन) नया) सिद्धः पत्वो
द्रापन्दे षष्ठीपानि भोक्षो वृत्तिश्चुत्वस्या सिद्धनया) नन श्चा भावेपानि भाषाया श्चुत्व
नेः ॥ जज्ञौ ज्ञैः ॥ राज्ञः ॥ राज्ञा । नलोपः सुप्स्वनस ज्ञन श्रिव धिषुक्ति ॥ सुविधौस्वनाविधौस्
त्राविधौक्तिनुविधौन लोपो) सिद्धो नान्यत्र ॥ राजाश्वऽ न्यादे) इन्यसिद्धत्वा ज्ञन्त्व मे
त्त्वश्चनस्यात् ॥ राजभिः ॥ राज्ञे । राजभ्यामित्यादि । प्रतिदो द्यतीति प्रतिदो वा ॥ प्रतिदो वा
नो ॥ अस्य भीवषय अर्द्धर्चोपे क्ते ॥ हलि व । नेफ वा नस्यः धातोऽत्र धायाऽकोदी ब्रस्य ॥८५॥
ऽलि ॥ न वा नोपेस्यस्यानिवत्तेदी र्थवि धौतन्निमे धात् । वहिऽ) गपि भाषाऽन्न नाये
न स्यादपिहृ) नो दीपरतः नामर्थके प्रत्ययविधिर न भास विकारे गाधन वर्णकस्मिन् ॥
ना ॥

एकस्मिन्क्रियमानऽनुर्थमादाविवानऽवस्यात् ॥ अ भां ॥ नेदमसोनको ' अन्का
योनेनको नभिसेस्कानि । एत्यम् । एभिः । प्रवर्तने । प्रतदिब्रूः । प्रतदिब्रूः । इत्यादि । यज्ञानो ।
यज्ञानः । यज्ञना ॥ नसंयो) गान्नान् वकानमकारा नसंयो) गान्परस्यानो कानस्यानो
कोनस्यात् । यज्ञनः ॥ यज्ञना ॥ यज्ञभ्याम् ॥ इत्यादि ब्रह्मणः । ब्रह्मणा । ब्रह्मभ्यामित्या
दि । इन्नूनेफषाष्यिस्यादौ । एआशावे वोयधादी र्घो नान्यत्र । इतिनिषेधप्राप्ते । सोव ऽ
नादी नामुपधायादिर्घस्यादसम्बुद्धौ सो परे ॥ त्वत्र हा । हेत्वत्रहन् । एकाऽ ज्ञन्तरपदो
निरात्वम् । त्वत्रहो । त्वत्रहणः ॥ त्वत्रहणम् ॥ क्षत्रहणौ ॥ हाहनेऽशी न्नेषु । त्रिणि
रिणिप्रत्ययेनकारेवपरे । एह [illegible] कुर्वन्नेवणा । एहनाः ॥ उपसर्गादपिनस्मिनाम्नसह

CC-0. In Public Domain. Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नोर्ह स्पा न्वे स्यान्त् । प्रहणपान् । ऋत्पर्धस्य । हन्नेन्नर्धस्यैवन स्पा न्वेनान्यस्य ॥ प्रथूनि
योऽवि भाषासा मर्थादेनन्तरस्य विधिर्वाप्रतिषे धोवेति मायं वाधित्वाए काजुत्त रेति
रा न्वमपिनिव र्तनेदेन न्तरस्य विधिर्वाप्रतिषेधो वेति नकारे परे कृत्यविधिसामर्थ्याद्
लोपोन स्यानिवत्त् ॥ वत्रध्व ॥ वत्र श्वा ॥ इत्यादि । यन्तु वत्रध्व इ त्यादौ वैक लिकं रान्त्व
माधवे नोक्तम् ॥ तद् भाषा बानिक विदुषम् ॥ एवं गार्ग्य । न्यासि न्नर्पमन्फथन्
प्रभृतयः । यत्रास्यान्नन्तिवन्मूलमयइ नो । नर्वक त्वेनन्तदन्त विधिप्रयोजपन्नीति ॥४६॥
वचनात् ॥ आर्यमशि । ऋर्व मशि । फठशि ॥ मघवावत्रवम् । मघवन्त्रवस्पा
न इत्यनादेशास्स्यान्त् । अन्त । ऊडिदंसर्थनामस्थान धातोः । ऋधानोर्नुगितोनलो ॥४६॥

पेनोऽवनेश्वनमाशास्पान्त् । सर्धनामस्थानपरे । उपधायादीर्घः । मघवान् । इहपि
र्वैकल्पिकोवेसंयोगान्तलोपस्यासिद्धत्वेनस्पाद्हल्ङ्यादिलोपः । तस्यावश्यन्नुच्चानि
त्यनित्यान्नान्यघशब्द । न्तपाद भाषायामपिप्रायेदृष्टमाश्रित्यैतत्सूत्रं प्रवृत्तम्
कारे । हविर्यच्छिनिस्सू । मरेवसुमघवान सर्वनामभिः । मघवनौ । मघवनः ।
हेमघवन् ॥ मघवानम् । मघवनौ ॥ । मघवतः ॥ मघवता । मघवभ्याम् ॥ इत्यादि ॥ तत्रा
भावे । मघवा । इन्द्रोवनिर्यो वेतिवनिवन्तमघोदानो इन्द्रेवअनोदानंतु । नोवे
पीतिविशेषः । मघवानौ । मघवानः । सृष्टिराजवत् । एवयुवमघोनामतद्धितेअ
न्तेनानाभसञ्ज्ञा वेनामेषामनद्धितेपरेसम्प्रसारणंस्यान् । सम्प्रसारणाच्च ॥ अ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पुरणः। मघोनः। अन्नानामिति किम्॥ मघवतः। मघवता। स्त्रियां मघवती। भसञ्ज्ञो
पश्चिम्। मघवभ्याम्। अनङि नेकिम्॥ मघवनम्। मघोना॥ मघवभ्यामित्यादि
शुनः॥ शुना। श्वभ्यामित्यादि। युवनशब्दस्यैवास्योत्वेऽनङादेशस्यात्॥ सम्युसान रो सम्युसा
रणम्। सम्युसानरोपनतः पूर्वयरा स्सम्युसारणम्। पुनः। पुना। पुभ्यामित्यादि। अ
एवशापकादन्यस्परा। पूर्वसम्युसारणम्। पुनः। पुना। पुभ्यामित्यादि। अ
धी हे अर्धन्। अर्धरात्रिस्त्वेनसः। नञ्समासेऽर्धन्नित्यस्यात्। स्यादूङ्न्नापि ॥४७॥
॥४७॥ रात्स्यात्। नञ्सो ऽजीत्वान्नुम्। अर्धनौ। अर्धनः। अर्धनम्॥ अर्धनौ। अर्धनः।
अर्धना अर्धभ्याम्॥ अर्धभिः॥ अनञ्किम्॥ अनर्धाः॥ यज्ञवत्। पथिमथ्य

अन्नादानात्। एवाकारोऽनादेशस्यात्। सौ परे। अनङिति प्रश्लेषेणाऽऽदेया एव
यनोर्धिधाना न्नानुनासिकः। इनोत्सर्धनामस्थाने। पथ्यादिनिकारस्याकारस्यात्सर्धना
मस्थानेपरे। योन्यः॥ पथिमथ्वोस्यस्यन्यऽऽदेशस्यात्॥ सर्धनामस्थानेपरे। पन्थाः
पन्थौ। भस्येढेर्लोपः। भसञ्ज्ञकस्यपथ्यादेरिकारस्यात्। पथः॥ पथा। पथिभ्यामि
त्यादि। एवन्मथ्या। अशन्। स्त्रियामानन्नरो ऽनिपि भवत्यादिर्नोपः। सुपथिनशा
रीः। अन्। शन्सौसि नाः। अत्वंनपुंसकेन भवति। नसमनेति प्रत्युपनञ्नाणिनिषेधात्।
सुपथिवनम्। सम्बुद्धौ नपुंसकानामस्यनोपोवाचः। हेसुपथिन। हेसुपथि। नलोपः
सुप्स्वेनलोपस्यासिद्धत्वाद्धस्वस्यगुणोन॥ ठिवबेभत्वादिर्नोपः॥ सुपथी

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्यिभ्यामित्यादि। षष्ठ्यन्तषट्॥ षान्ता नान्ताव संख्याषट् स्यात्। षण्णां। पंचसंख्याकिम्॥ विष्णुः। यामानः। शतानि शहस्त्रं तीर्थं त्रसन्निपातपतिभा
वयानन्तक सर्वनाम स्थान सन्निपाते नक्रतसं नमस्कार विधानकरणात्
नामिः नलोपः। पञ्चानाम्। पञ्चसु। पञ्चमपञ्चानाम्॥ गौरादित्वन ङीष्
प्रियपञ्चा। प्रियपञ्चानी। प्रियपञ्चानः। प्रियपञ्चः। प्रियपञ्चा। प्रियपञ्चो
प्रियपञ्चा नाम्॥ प्रियपञ्चि। प्रियपञ्चानि। एवंसत्यन्नवन्नुरान्नभन्तपः॥
षष्ठ नावि भक्तौ। अष्ठ नात्स्याट्टा। टा ङेर्विभक्तौ। अष्टा भ्याम्। अष्टाभिः। कृता कारात्
षष्ठनः पत्यौ जश्शसोर्नुस्यात्। अष्ठ भ्यः। अष्टानाम्। अष्टासु। अष्टाभा ॥४८॥
॥४८॥ श्रियश्रान्ते ज्ञापयति॥ वैकल्पिकं वेद षष्ठ नान्तस्य। अष्टौ नौ। ङेर्ङसि नस्

त्रेर्ङेर्ङसिङसां ज्ञापकात्। अष्टौ। अष्टाभिः। अष्टाभ्यः। अष्टानाम्। अष्टासु। अष्टाभा
वश्षष्ठ इत्यादि॥ पञ्चवत्। गौरादित्वान्नामावेरजवत्॥ अस्ति। प्रियपाष्ठः। इहपूर्वस्माद्पिवि
धावनोपस्थानिवृद्धावान्नष्ठत्वम्। कार्ष्यकारनपत्वेवतिनफ्रकारनायाम्॥ तेनप्रियाष्ठ्ये
हनादावैवैकल्पिकमात्वम्। प्रियाष्ठाभ्यः। प्रियाष्ठासु। प्रियाष्ठ्यः। राजवत्सर्वहा हा श्रीप
हलिभक्तावः। अशत्वम्। बर्त्यम्। भृत्। भृद्। वृधौ। वृधः। वृधम्। वृधौ। धृधः। वृधः।
भृधम्यो॥ भृत्सु॥ अन्यिगादिधक्ष्वञ्छिक्षिगाञ्जुपृजिक्ष्वोञ्च। एभ्यः क्विन्स्यात्।
अनोद्वयोरकर्मणि किञ्चित्कार्यं निपात्यते। निजपपदात्पृजेः क्विन्। कनादि
लोपः। क्वदनिङ्सन्निहिते धात्वधिकारेति भिन्नः। पृसपृः। क्वसञ्ज्ञस्यात्। वेरपृक्तस्य।
अष्टकस्यवेस्नोपस्यात्। कृत्तद्धितेनिपातपदिकत्वात्स्वादयः। पृजेवसमासे।

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्रजेस्सर्वनामस्थानेनुम्स्याद्समासे॥सुनोपः।संयोगान्तस्यलोपः।किन्नप्रत्ययस्यकुः।किन्नप्रत्ययोयस्मान्नस्यकवर्जनादेशास्यात्पदान्तेनस्यकुत्वेनजःकवर्गान्तः।
प्रजुः॥नश्चापदान्तस्यझलिनुमोऽनुस्वारःपरसवर्णः।तस्मात्सिद्धत्वाद्धोःकुत्वेनिकुत्वम्।
प्रजौ।प्रजः।प्रजांसि॥प्रजः।इत्यादि।असमासेकिम्॥वाःकुः।वयंगीस्माञ्झलि
पदान्तेवा।इतिकुत्वम्॥किन्नप्रत्ययेसतिकुत्वंस्यात्।।सृपृकःसृप्रभृतयःसप्रजा
प्रजेतिधातुपाठेऽवस्थितस्यकारविसर्जनीयस्यानुकरणम्।नास्तिकानिर्देशः॥तेन
हपुजातेसमाधत्तेनि।पृक्।प्रजनमाधौ देवादिकःश्नम्नेपदी।संयोगान्तस्यलोपि॥५६॥
पः।स्रवन।स्रवजौ।स्रवजः।इत्यादि॥व्रश्चेतिषत्वम्।जश्त्वचर्त्वे।एद्।रुः।राजौ

राजः॥राम्।एवमिभ्राट्।देवृट्।देवेजौ।देवेजः।विश्वसृट्।हयजिस्।ज्योःकुत्वञ्नेति
क्रीवेवक्तव्ये।परिभ्रट्॥पतिभ्राट्।बत्वविधौराजिसाहचर्यात्भ्राजदीत्यादिति
फणादिवेवष्टयतेयस्तुरजभ्राजदीत्यादितिनस्यकुत्वमेव।विश्वाक्।विश्वाभ्यामित्या
दि।पतिव्रजेःषःपदान्तेपरावुपपदेव्रजेःक्विप्स्यात्।दीर्घश्चपदान्तविषयेषत्वम्।पतिव्रा
जसर्धव्रजनीतिपतिभ्राट्॥पतिव्रजौ।परिव्राजः॥विश्वसवसुरादेः।विश्वाद्यदीर्घस्यहो
सौराट्२।ष्ठिवपतेविश्वेवसुवयस्यविश्वा॑वसुःराष्ट्रिनिपदान्तेयतेऽरण्यम्।वर्त्त
एविवक्षानम्॥विश्वाराट्॥विश्वाराट्॥विश्वाराजौ॥विश्वाराजः॥विश्वाराट्भ्यामि
दि।स्कोःसंयोगाद्योरन्तेचेतिपदान्तेसकारयोःक्षोपस्यात्।
भट्।भट्सस्यत्वेनसस्तस्यजश्त्वेनजः।भड्भौ।भड्भिः।इत्यादि॥अत्रिभिन्नादिनाऽनुनासि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वषट्कृतेऽक्रन।क्रन्नत्वात्कृम्।ऋत्विक्।।ऋत्विजौ।ऋत्विजः॥रात्सस्येतिनिय
मानसंयोगान्तेऽपः।वोः।कुः।ऊर्क्।ऊर्गा।ऊर्जौ।।ऊर्जः।त्यदादीनामतोऽकारेऽकारयोवचनस्यय
तदोःसःसावनन्त्ययोः।त्यदादीनामतोऽकारेऽकारयोवचनस्यय।सौ।सः।स्वा।से
सः।नौ।ने।परमसः।परमतः।परमते।द्विषर्यन्तानामितिवक्तव्यम्॥अतिन्यामतिनौरा।वीरान्तार्थत्वात्।सञ्ज्ञायांगौरा
रा।श्वारासामर्थ्यादितिवक्तव्यम्॥अतिन्यामतिनौरा।वीरान्तार्थत्वात्।सञ्ज्ञायांगौरा
नेयान्तेसत्वेन।सद्।।त्यदो।त्यदः॥अतिन्यत्॥अतिन्यदो।अतिन्यदः॥कः।यो।ये॥
एषः॥एतौ॥एते॥अवादेशेनएनम्।एनौ॥एनान्॥एनेन॥एनयोः॥ङेप्रथमयो ॥५॥
॥५॥नम्॥युष्मत्तुभ्यम्परस्यङेरेनत्वेनसप्रथमादित्वेयोरश्वाभ्यादेशस्यात्॥मपर्य्य
न्तस्यत्वेकृतेयुष्मद्।त्वमौसौयुष्मदस्मदोर्मपर्य्यन्तस्यत्वंग्रहणेनावादेशोनः।सौ

KKSU LIBRARY
RAMTEK
441106
M-1316
Dist Nagpur

47

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

[OrderDescription]
,CREATED=23.10.20 12:37
,TRANSFERRED=2020/10/23 at 12:44:09
,PAGES=47
,TYPE=STD
,NAME=S0004466
,Book Name=M-1316-LAGHUSIDHINAKOUMUDI
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection